

Rizici u međunarodnom turizmu

Amidžić, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:048337>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

FILIP AMIDŽIĆ

RIZICI U MEĐUNARODNOM TURIZMU

Diplomski rad

Pula, 2022.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

FILIP AMIDŽIĆ

RIZICI U MEĐUNARODNOM TURIZMU

Diplomski rad

JMBAG: 0111128963, redovan student

Studijski smjer: Turizam i razvoj

Predmet: Međunarodna ekonomija

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Turizam i razvoj

Mentor: prof. dr. sc. Jasmina Gržinić

Pula, rujan 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za magistra ekonomije/poslovne ekonomije ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student _____

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu
Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod
nazivom

_____ koristi na
način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj
internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu
internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na
raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim
pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga
pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni
način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis _____

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Problem istraživanja	2
1.2. Predmet i cilj istraživanja	2
1.3. Hipoteze	2
2. TURIZAM U MEĐUNARODNOM OKRUŽENJU	3
2.1. Definicija međunarodnog turizma	3
2.2. Međunarodni turistički promet	4
2.3. Globalizacija i utjecaj na ponudu i potražnju u međunarodnom turizmu	5
3. GLOBALNE KRIZE I UTJECAJI NA TURIZAM	7
3.1. Povezanost rizika i turizma.....	7
3.2. Ekonomske krize i utjecaj na turizam	9
3.2.1. Ekonomska kriza 2008. i 2009. godine	9
3.2.2. Odras krize na Europsku regiju.....	14
3.2.3. Pregled utjecaja ekonomskih kriza.....	16
3.3. Prirodne nepogode i refleksije na turizam	17
3.3.1. Potresi.....	17
3.3.2. Vulkanske erupcije.....	18
3.3.3. Poplave.....	19
3.3.4. Suše i požari	20
3.3.5. Uragani	22
3.3.6. Tehničko – tehnološke katastrofe	23
3.3.7. Pregled utjecaja prirodnih nepogoda	25
3.4. Utjecaj terorizma na turizam.....	26
3.4.1. SAD 11. rujna 2001.....	31
3.4.2. Bali 2002. godina	34
3.4.3. Pregled utjecaja terorističkih napada	36
3.5. Zdravlje i zdravstveni utjecaji.....	37
3.5.1. COVID-19	38
3.5.2. Mjere zaštite od zaraze i utjecaji u turizmu	40
3.5.3. Utjecaj COVID-19 na međunarodni turizam	43
3.5.4. Pad turizma za vrijeme COVID-19.....	45
3.5.5. Mjere pomoći za sektor turizma	50
3.6. Rat i ratna razaranja	51

3.6.1. Rat u Ukrajini	52
3.6.2. Ekonomski utjecaj rata u Ukrajini	53
ZAKLJUČAK.....	56
Literatura	57
Popis slika	59
Popis grafova.....	59
Popis tablica	61
Sažetak.....	62
Summary	62

1. UVOD

Međunarodni turizam podrazumijeva aktivnosti koje se odvijaju u međusobnom kontaktu posjetitelja iz različitih zemalja i turističke destinacije. Može se reći da je međunarodni turizam odnos ponude i potražnje. Tako se prvobitno spominje neograničeno kretanje putnika i posjeti destinacijama, iskorištavanje slobodnog vremena za osobni rast i razvoj, sve aktivnosti koje se povezuju uz svakodnevni život i životne potrebe dok je turist u destinaciji i slično. Turističke destinacije planski se pripremaju i izrađuju programe promocije kako bi dobile pažnju turista i uvjerile ih za posjet. Za takvu vrstu pripreme potrebno je vremensko razdoblje ali i financijska sredstva koja će omogućiti razvoj predstavljenih planova za nadolazeće sezone. Nastavno na to turizam je skup djelatnosti koji se bazirana na doživljaju i iskustvu. Potrebno je puno vremena da bi se dobilo povjerenje potrošača dok se to isto povjerenje može brzo izgubiti. Postoje različiti razlozi zašto može doći do gubljenja povjerenja u turističke destinacije. Uz sve planove koji se izrađuju za buduća poslovanja uvijek se mora uzeti u obzir odstupanje i nemogućnost izvršavanja tih planova u potpunosti.

U ovom radu će se napraviti pregled svih rizika koji se pojavljuju i koji direktno ili indirektno utječu na turizam destinacija i turizam u međunarodnom poimanju jer su destinacije usko povezane sa posjetiteljima koji dolaze u nju. Događaji koji se ne mogu predvidjeti spadaju u nekoliko skupina i to: prirodne nepogode koje mogu biti rizične za destinaciju i/ili nekakvi događaji kao što su ratovi, pandemije, teroristički napadi i slično. Takvi događaji predstavljaju veliki rizik jer onemogućuju normalno planiranje i pravovremenu reakciju. Pravovremena reakcija ključna je za suzbijanje panike, te osigurava sigurnost svih posjetitelja u destinaciji. Posjetitelji se dijele na osobe koji su spremni prihvatiti rizike i u tome pronalaze izazov i na osobe koji će odustati od planova ako se pokaže opasnost za njihovu sigurnost. Kroz rad će se daje teorijski pregled rizika i njihovi utjecaji u međunarodnom turizmu. Koristi se metoda retrospekcije tj. pregledom različitih povijesnih događaja donose zaključci o rizicima u međunarodnom turizmu.

1.1. Problem istraživanja

Spoznaja o rizicima s kojima se turizam svakodnevno susreće od velike su važnosti za unapređivanje i podizanje kvalitete usluga. Često su to i novi oblici ograničenja za turizam u međunarodnom poimanju. Stoga se u ovom istraživanju analiziraju utjecaji na turizam s aspekta rizika koji se pojavljuju. Naglasak je na vanjskim utjecajima koji utječu na važne elemente odmora današnjih turista; ograničavanje slobodnog kretanja, sigurnost i kvaliteta usluga. Isti ne bi trebali biti ograničenja pri donošenju odluka o putovanjima.

1.2. Predmet i cilj istraživanja

Rizici u međunarodnom turizmu utječu na turizam i na sve povezane sadržaje koji se ubrajaju pod turističku djelatnost te destinaciju u cjelini. Cilj istraživanja je analizirati rizike kako bi se utvrdila spremnost dionika na minimiziranje istih u globalnoj sferi turističkih odnosa.

1.3. Hipoteze

Ciljevi su kroz rad opravdani sljedećih hipotezama:

H₁ – Globalni rizici utječu na kretanja u međunarodnom turizmu i odluke o putovanjima.

H₂ – Rizici mogu biti ekonomskog, ekološkog, političkog, zdravstvenog i sociokulturnog tipa utjecaja.

H₃ – Preventivnim mjerama moguće je minimizirati rizike u turizmu budućnosti.

U narednom poglavlju analizira se važnost turizma u međunarodnom okruženju.

2. TURIZAM U MEĐUNARODNOM OKRUŽENJU

Promatrano s aspekta zarade turizam je jedna od najznačajnijih komponenti međunarodne trgovine. Široko pokriva pojam ponude i potražnje jer turisti imaju različite želje dok destinacije nude različite proizvode i usluge. U potrazi za što boljom povezanosti želja turista i ponude različitih destinacija ulaže se veliki trud u promociju i organizaciju svih popratnih sadržaja kako bi se dionicima osigurao i omogućio što bolji odabir. U ovom se poglavlju navode teorijski doprinosi o međunarodnom turizmu, temeljeno na znanstvenim izvorima i onim od strane međunarodnih organizacija.

2.1. Definicija međunarodnog turizma

Međunarodni turizam sagledava sve aktivnosti koje su poduzete od strane posjetitelja. To su smještaj, obroci, atrakcije i sve aktivnosti koje su povezane sa destinacijom u kojoj se turist nalazi. Prema definiciji Svjetske turističke organizacije Ujedinjenih naroda (UNWTO), međunarodni turizam obuhvaća aktivnosti pojedinaca koji putuju i borave na mjestima izvan uobičajenih mjesta stalnog boravka u razdoblju ne dužem od godine dana za slobodno vrijeme, odmor, posao i druge svrhe. Odnosno, obuhvaća dolazni i odlazni turizam, to jest aktivnosti rezidentnih posjetitelja izvan zemlje stalnog boravka, bilo kao dio domaćih ili inozemnih turističkih putovanja i aktivnosti nerezidentnih posjetitelja unutar neke zemlje na turističkim putovanjima¹. Temeljem ove definicije može se vidjeti da svi posjeti dionika zemljama van njihovog stalnog boravka ostavljaju trag na pružanje dobara i usluga.

Međunarodni turizam predstavlja ukupnost odnosa receptivnog i emitivnog turističkog pola². Označava se kao ulazni i izlazni turizam jer se promatraju sva kretanja unutar određene destinacije ali i sva ona koja kretanja koja uključuju rezidente te destinacije. Destinacija može biti receptivnog i emitivnog karaktera ali i ne mora. Svoju strategiju može bazirati na jednom od navedenih primjera ovisno o tome koji je od njih znatnije izražen i u kojoj mjeri. Uz to veliku ulogu imaju i kretanja stanovnika unutar jedne zemlje a kao primjer se može uzeti Amerika gdje Amerikanci svoja

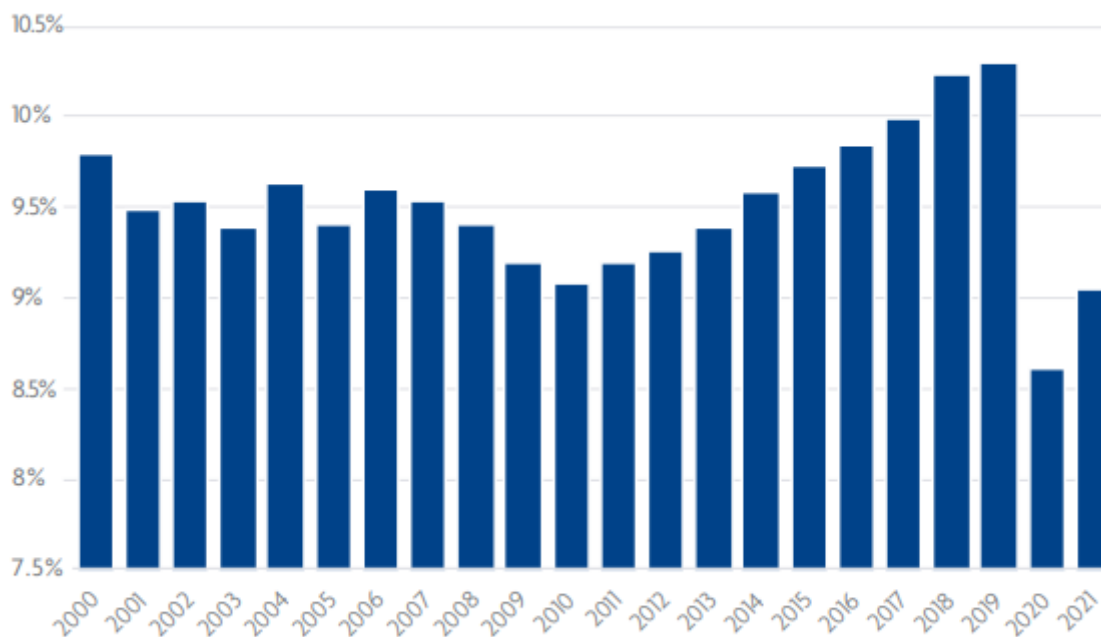
¹ UNWTO <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> pristupljeno 5.8.2022.

² Gržinić J.: Međunarodni turizam, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014.,str. 29.

turistička putovanja baziraju na putovanja izvan SAD-a ili unutar te iste regije s time da posjećuju neku drugu državu.

Turizam je kao djelatnost u 2019. imao 333 miliona zaposlenih u cijelom svijetu, te broji jednu desetinu sveukupnih radnih mjesta.

Graf 1. Broj zaposlenih u sektoru turizma po godinama

Izvor: <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf> str. 8. (8.8.2022.)

Na prikazanom grafu možemo vidjeti da je ukupan broj zaposlenih u turizmu kroz godine varirao a veliku ulogu je odigrala ekonomska kriza u razdoblju 2008. i 2009. godine, te nakon krize se vidi eksponencijalni rast i ponovni razvoj turizma kao djelatnosti sve do 2019. godine. Razlog ponovnog pada broja zaposlenih je pandemija COVID -19 koja je mjerama sigurnosti i ograničenjima zaustavila slobodno kretanje turista i putovanja između destinacija.

2.2. Međunarodni turistički promet

Međunarodni turistički promet odnosi se na kretanje stanovništva između različitih destinacija. Kako bi se što bolje organizirala ponuda za turiste iz godine u godinu se prate i kontroliraju posjeti destinacijama. Na taj način dobiva se slika ukupnog rasta ili

pada broja posjećenosti destinacije u odnosu na prijašnje godine. Kako bi se nastavio rast potrebno je kreirati nove vrste ponuda koje će privući i zainteresirati turiste.

Tablica 1. Top 10 destinacija u 2018. godini

Top 10 destinacija u 2018. godini	u mil.
Francuska	89
Španjolska	83
SAD	80
Kina	63
Italija	62
Turska	46
Meksiko	41
Njemačka	39
Tajland	38
UK	36

Izvor: vlastita izrada na temelju UNWTO statistike <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>, str. 9. (20.9.2022.)

Na temelju prikazanih podataka u tablici može se vidjeti da su Francuska, Španjolska, SAD, Kina i Italija predvode u 2018. – oj godini po broju posjeta koji dostiže preko 60 milijuna. Zemlje su visokog stupnja razvijenosti i svoju prednost baziraju na uzastopnom praćenju tehnologije i tehnološkog razvoja. Unapređivanje ponude bazira se na glavnim komponentama povijesnih lokacija ali i na razvijanju novih atrakcija koje će privući nove posjetitelje. Podatci iz 2019. godine pokazuju da su Francuska i Španjolska zadržale prvo mjesto po broju dolazaka ali Španjolska je bilježila porast u odnosu na Francusku. Uz njih i SAD je zabilježio porast broja dolazaka u odnosu na prethodnu godinu.

2.3. Globalizacija i utjecaj na ponudu i potražnju u međunarodnom turizmu

Globalno je pojam koji se u turizmu shvaća dvojako. S jedne strane to je do sada jasno izraženo u općoj participaciji turizma u razvoju gotovo svih dijelova svijeta, a s druge strane radi se o turizmu kao dijelu jednog procesa, pojave koja djeluje prema

vlastitim načelima i mehanizmima primjene i u svojem okviru globalno³. Kada se opisuje pojam globalno odmah se stavlja naglasak na povezanost i dostupnost informacija. Informacija je začetnik svakog ubrzanog razvoja ali i napredovanja. Uz globalizaciju usko je povezan razvoj tehnologije i pristupačnosti svim podacima. Tako su Informacijsko komunikacijske tehnologije (ICT) relevantne za turizam, te obuhvaćaju pretraživanje informacija, kupnju usluga, postavljanje angažmana putovanja i umrežavanje⁴. Lako pretraživanje informacija putem interneta i pretraživanje već postavljenih fotografija i recenzija uvelike olakšava dionicima odabir destinacije za posjet i usporedbu više mogućih izbora. Zbog toga destinacije organiziraju i unapređuju svoju ponudu i na taj način postaju konkurentni u odnosu na druge destinacije. Umreženost i laka dostupnost svim informacijama utječe na potražnju jer turisti su informirani i znaju što traže od pojedine destinacije. Zbog toga se ulaže veliki trud kako bi se zadovoljile želje turista. Međuovisnost turista i same destinacije na globalnoj razini popraćena razvojem tehnologije osigurava bolju i kvalitetniju ponudu ali i zadovoljstvo posjetitelja. Uz razvoj tehnologije pojavile su se i putnički servisi, destinacijski menadžment sustavi, web portali, stranice cjenovnog uspoređivanja kojima je cilj pružiti što konkretnije i točnije informacije vezane za destinacije kako bi se korisnik mogao što lakše odlučiti i odabrati onu koja mu najviše odgovara.

Poglavlje 3. analizira globalne krize i utjecaje na turizam. Nakon svake skupine teorijski opisanih rizika sublimiraju se tablično oblici rizika, utjecaji na gospodarstvo i turizam te prijedlozi minimiziranja budućih utjecaja, kao zaključci autora ovog rada.

³ Vukonić B.: Turizam budućnost mnogih iluzija, Zagreb, Visoka poslovna škola Utilus, Plejada, 2010., str. 175.

⁴ Gržinić J.: Međunarodni turizam, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014., str. 52.

3. GLOBALNE KRIZE I UTJECAJI NA TURIZAM

Rizik možemo definirati kao izloženost određenim prijetnjama ili opasnostima. To bi značilo da je rizik svaki događaj koji se ne može sa sigurnošću predvidjeti pri planiranju nekih događanja ili izradi planova, ali mora se uzeti u obzir da postoji mogućnost pojave takvog događaja. Kada se sagledaju rizici i moguće prijetnje potrebno je osigurati dodatni plan koji će smanjiti štete i gubitke ako prvobitni plan bude podložan određenim događajima.

3.1. Povezanost rizika i turizma

Turizam, turisti i turističke destinacije su ranjive i na njih utječu prirodne i ljudski uzrokovane krize. Turisti su ranjivi tijekom kriznih događanja jer se nalaze daleko od poznatog okruženja⁵. Povezanost rizika i turizma jako je velika jer svaka odluka o putovanju uključuje određeni rizik. Tako se odlazak u nepoznatu lokaciju, nesigurnost zbog uvjeta na putovanju te mogućnost zbog negativnih ishoda samog putovanja smatraju kao prvobitni rizici koji se javljaju kod turista pri odabiru destinacije i načina putovanja do odabrane destinacije. Turizam kao uslužna djelatnost dodatno je izložena rizicima jer kao takva nije opipljiva i svatko ju može doživjeti na drugačiji način. Kako bi se osigurao dolazak turista i njegova sigurnost u destinaciji potrebno je provesti mjere sigurnosti koje će rizične situacije svesti na minimum i na taj način pridobiti zainteresiranost stalnih turista ali i onih koji se prvi put odlučuju na posjet. Rizici se mogu pojaviti pri planiranju putovanja kada je riječ o turistima ali i prilikom pripreme cjelokupnog plana nadolazeće sezone jer događaji kao što su pandemije, globalne krize, terorizam, prirodne nepogode mogu biti ključni faktori u daljnjem planiranju i organizaciji ponude određene destinacije. Kako bi se procijenio nastanak rizika moguće je napraviti okvirni pregled svih mogućih

⁵ Schroeder A., Kim H. i Pennington Gray L., Does culture influence risk perceptions?. *Tourism review international*, 2016., dostupno na https://www.researchgate.net/publication/303469334_Does_Culture_Influence_Risk_Perceptions (8.8.2022.)

ishoda koji će dati uvid na to kolika je vjerojatnost nastanka rizika te kolika je mogućnost učinka na nastali rizik.

Slika 1. Matrica rizika 3x3

VJEROJATNOST	Visoka (3)	3	6	9
	Srednja (2)	2	4	6
	Niska (1)	1	2	3
		malen (1)	srednji (2)	velik (3)
		UČINAK		

Izvor: Ministarstvo turizma

(https://mint.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//150909_STRATEGIJA-UPRAVLJANJA-RIZICIMA.PDF) (8.8.2022)

Kako bi se utvrdila granica prihvatljivosti rizika gledaju se boje: „zeleni rizici“ a to su rizici koji se kreću u granicama 1 i 2 što znači da ne zahtijevaju daljnja djelovanja. „Žute rizike“ treba nadgledati i upravljati njima tako da se vrate u zonu „zelenih rizika“. Oni se kreću u granicama 3 i 4. „Crveni rizici“ koji su označeni najvišom ocjenom rizika 6 i 9 zahtijevaju trenutnu akciju, a to su rizici koji se javljaju kad je vjerojatnost pojave rizika visoka 3, a učinak rizika je također visok 3, ili je vjerojatnost pojave srednja, a učinak je visok, odnosno obratno⁶. Ovim pregledom dan je pregled na vjerojatnost i mogućnost učinka rizika. Kada dođe do situacije koja je prikazana crvenom bojom mogućnost uklanjanja rizika je jako mala već se orijentira na suzbijanje nastalih posljedica. Zbog toga u razredima 3 i 4 koji su prikazani žutom bojom djeluje se ka uklanjanju rizika i prilagodbe da bi se vratili u zelenu kategoriju koja se smatra sigurnom.

⁶ Ministarstvo turizma https://mint.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//150909_STRATEGIJA-UPRAVLJANJA-RIZICIMA.PDF (pristupljeno 8.8.2022.)

3.2. Ekonomske krize i utjecaj na turizam

Ostvareni prihodi tj. dohodak jedna su od važnijih varijabli u turizmu zbog toga što određuju kolika će biti potrošnja ali i napredak turističkih destinacija. Kada je dohodak cjelokupnog stanovništva u rastu javlja se i mogućnost odlaska na odmor u obliku turizma ili kretanja i promjene grada u kojem se nalaze. Znatno se širi mogućnost odabira destinacija, njihove kvalitete ali i udaljenosti jer se može izdvojiti više sredstava na sami put i način putovanja. Ovaj pojam usko se veže uz srednju klasu potrošača jer im daje mogućnosti koje je prije imala samo visoka klasa potrošača. Uz rast veže se i gospodarski pad koji može još više utjecati kako na turiste tako i na turističke destinacije posebice ako je pad dugotrajan i značajan. Zemlje niskog dohotka manje su podložne ekonomskim krizama i brže se oporavljaju od posljedica kriza u odnosu na visoko razvijene zemlje, zbog toga što razvijene zemlje trpe veće gubitke su one pokretači sveukupnog razvoja i distribucije proizvoda i tehnologija.

3.2.1. Ekonomska kriza 2008. i 2009. godine

Predvodnik ekonomskoj krizi bila je recesija u SAD-u koja se odvila 1990. do 1993. godine. Nije nastala zbog određenog događaja da bi se moglo istaknuti razlog nastanka krize već su za nju bili odgovorni različiti faktori koji su gospodarstvo SAD-a doveli do kratkotrajne krize. Efikasna intervencija smanjila snizila je cijene energije kamatnih stopa te tržište stambenog prostora stavila u prvobitni plan jer su cijene nekretnina znatno porasle. Recesija devedesetih godina prošlog stoljeća na obalnom području SAD-a uzrokovala je pad havajskog turizma od 1990. do 1993., a gospodarske poteškoće Japana imale su negativne posljedice na domaće turiste u istom desetljeću, uključujući i udio japanskih turista koji je ranije putovao na Havaje. Pogoršanje globalnog gospodarstva na kraju 20. stoljeća smatralo se djelomično odgovornim za uspostavljanje svjetskog turizma. U isto vrijeme, domaće industrije mogu imati koristi od ovakvih preokreta jer se čini da u tim situacijama mnogi turisti biraju jeftinije opcije i ostaju bliže kući. Takav obrazac ponašanja sugerira važnost privlačenja turista različitih inozemnih tržišta, radije nego oslanjanje na samo nekoliko

tržišta, te potrebu za promocijom turizma domaćim turistima⁷. Pred kraj 2008. godine u SAD-u se pojavila kriza koja je popraćena na globalnoj razini, a potaknuta je zbog sloma tržišta hipotekarnih kredita u SAD-u 2007. godine. Ovaj niz događaja doveo je do pada opće gospodarske aktivnosti na svjetskom tržištu koji je uzrokovao nestabilnosti financijskog sektora. Dotadašnji koncept razvoja temeljio se na potrošnji, nereguliranom financijskom tržištu, smanjenju poreznog opterećenja i politici niskih kamatnih stopa. Sveukupni skup događanja dovodi do smanjenja industrijske proizvodnje i međusobne trgovine. Najveće štete su pretrpjele razvijene zemlje i zemlje u razvoju kojima je gospodarski rast znatno usporen u danom periodu. Prema procjenama Svjetske banke u 2009. godini došlo je do pada svjetskog BDP-a per capita od 2,9%, dok je svjetska trgovina bilježila pad od 10 %.⁸ Globalna industrijska proizvodnja bilježi pad od 13% u razdoblju od rujna 2008. do ožujka 2009. godine⁹. Kao što je spomenuto kriza je započela 2007. godine u SAD-u i njen razvoj iz SAD-a na globalnu krizu bilježi se kronološki:

- Travanj 2007. – New Century korporacija nalazi se pred stečajem
- Lipanj 2007. – Merrill Lynch prodaje svoju imovinu
- Srpanj 2007. – Mozilo najavljuje „veliku depresiju“
- Najveća američka korporacija za hipotekarne stambene kredite Countrywide priznaje da su im prihodi pali za trećinu i da ne vide ubrzani način oporavka
- Kolovoz 2007. – izgubljena likvidnost banaka zahtijeva financijsku intervenciju države
- 9. kolovoza 2007. – datum koji se uzima kao službeni početak krize
- BNP Paribas obustavio je otkup i isplatu u novčanim fondovima
- Europska središnja banka objavljuje da će poslovnim bankama odobravati neograničene kredite od 4% kamate, čime je u financijski sustav pustila prvih 95 milijardi eura
- U sljedećih 48 sati američki FED intervenira s 62 milijarde dolara za održavanje likvidnosti

⁷ Henderson, J.C. Tourism Crises: Causes, Consequences and Management, Amsterdam, Butterworth – Heinemann, 2007., str. 18, dostupno na ProQuest (pristupljeno 8.8.2022.)

⁸ Global Development Finance: Charting a Global Recovery, pristupljeno 9.8.2022., dostupno na <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/8127> , str 1.

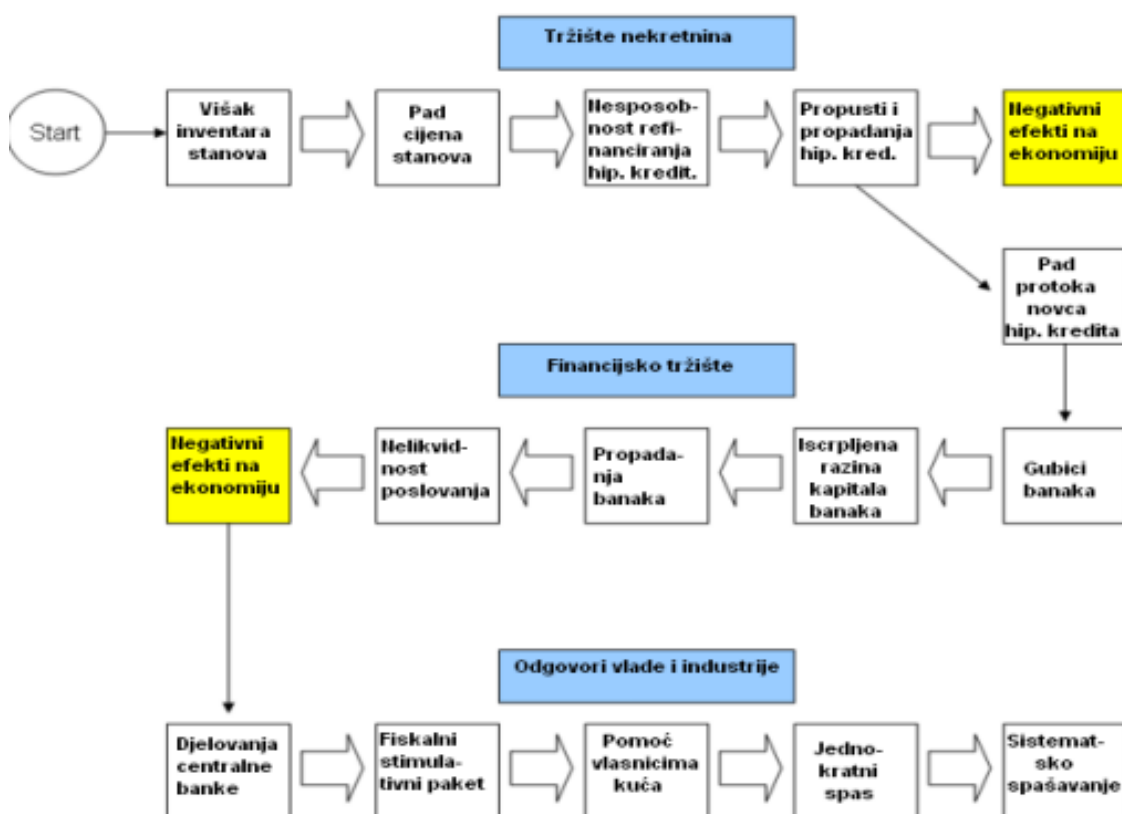
⁹ Ibidem.

- 20. kolovoza 2007. – Ted spread (indikator rizika) raste šest puta za 40 bazičnih bodova čime se podiže za 240
- Rujan 2007. – padaju kamate na pozajmice: FED je bankama posuđivao novac praktički besplatno, po stopi između 0 i 0,25%
- Libor, međubankarska stopa dolazi malo ispod 7% što je najviše od 1998. godine
- Listopad 2007. – Merrill Lynch objavljuje kvartalni gubitak od čak 8,4 milijardi dolara
- Veljača 2008. – JP Morgan Chase kupuje investicijsku banku Bear Sterns kako bi je spasio od bankrota
- Travanj 2008. – Međunarodno monetarni fond procjenjuje da je trošak krize veći od 1000 milijardi dolara, padaju cijene nekretnina u Britaniji, Irskoj i Španjolskoj
- Svibanj 2008. – USB (Švicarska banka) objavljuje da je izgubila 37 milijardi dolara na CDO-ima osiguranja hipotekama, a namjera je pokriti gubitak povlačenjem 16 milijardi dolara od svojih dioničara
- Srpanj 2008. – Vlada SAD-a daje najvećim davateljima hipotekarnih kredita (Freddie Mac i Fannie Mae) financijsku potporu i kreditna jamstva u vrijednosti 5 bilijuna dolara tj. oko desetinu svjetskog BDP-a
- Rujan 2008. – Wall Street i londonska burza su pred kolapsom, dionice američkih kompanija drugi put u povijesti padaju ispod jednog dolara, Fannie Mae i Freddie Mac službeno su nacionalizirane, Bank of America kupuje Merrill Lynch za 50 milijardi dolara
- 15. rujna 2008. – propada Lehman Brothers, jedan od kreatora CDO-a. a financijskom investicijom od 85 milijardi dolara FED spašava najveću osiguravajuću tvrtku AIG od bankrota
- Veliki bankarski giganti Wachovije i Washington Mutuala prestaju poslovati, kupio ih je JP Morgan Chase za 1 dolar
- Američki kongres odbija odobriti 700 milijuna dolara pomoći zbog krize koja se osjeća u cijelom svijetu
- Listopad 2008. – kongres izglasava odobrenje paketa od 700 milijuna dolara
- Islandska vlada nacionalizira svoje tri nacionalne banke
- Međunarodni monetarni fond nalaže da svaka država treba financijskim investicijama spasiti svoje banke

- Krajem listopada SAD i Velika Britanija se službeno nalaze u recesiji
- Studeni 2008. – Eurozona službeno u recesiji, FED intervenira s dodatnih 800 milijardi u financijski sustav
- Prosinac 2008. – Wall Street izgubio više od 31% vrijednosti koju je imao 1. siječnja 2008. godine¹⁰

Ovaj kronološki slijed događanja daje prikaz razvoja ekonomske krize i načine na koje su države pokušale ublažiti njen utjecaj iako u tome nisu uspjele. Bankroti velikih kompanija i pad burze daju na znanje koliki je bio utjecaj krize ne samo na pojedince već na čitavi financijski sektor. Državna intervencija i pokušaji priljeva financijskih sredstava samo su produžili očekivani ishod i slom gospodarstva koji se očitovao brzim širenjem recesije i usporenim napretkom svih država.

Slika 2. Tijek kretanja financijske krize

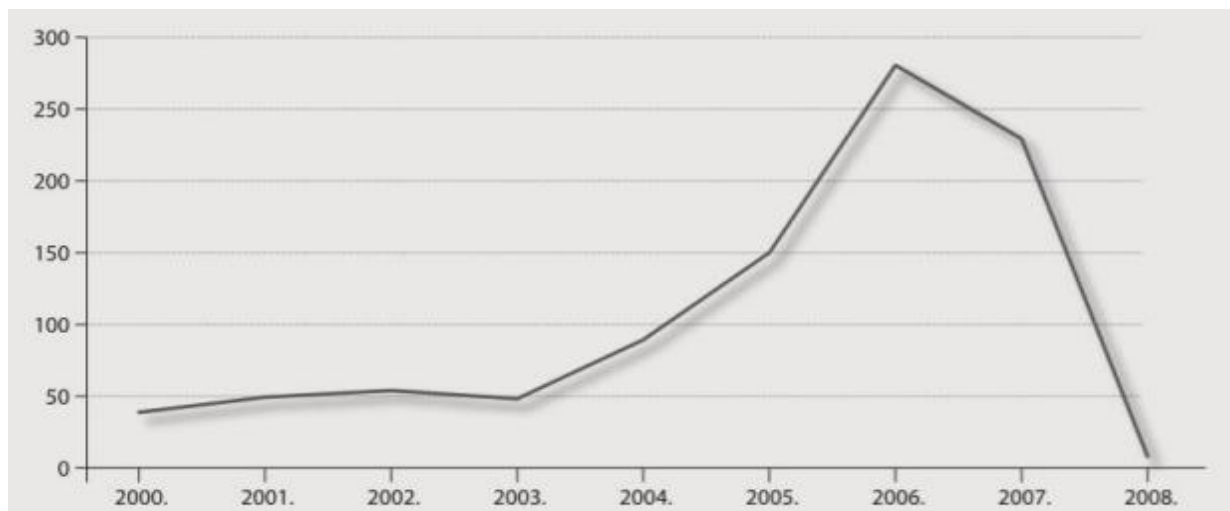

Izvor: Reider D. G.; Financijske krize – prijašnje i sadašnja, (2010.)

¹⁰ Marić K., Torner A.; Utjecaj financijskih multinacionalnih kompanija na izazivanje svjetske financijske krize 2007. godine (2017.), str. 215 i 216. dostupno na <https://hrcak.srce.hr/file/282097> (20.9.2022.)

Kao što je prikazano svaka kriza ima svoj tijek tako i ova iz 2008. godine koja je počela na tržištu nekretnina u SAD-u. Prvo se pojavljuje negativan događaj koji je ograničen samo na određeni dio poslovanja jedne zemlje, ali vezanim događanjima počinje se širiti na ostala polja koja su usko povezana. Kako bi se smanjio utjecaj i posljedice pokušava se kroz državne ali i druge pomoći staviti u balans gubitak koji je nastao. Nakon toga kriza se širi i na banke jer svojim poslovanjem ne mogu pokriti gubitke klijenata i osuđene su na direktnu pomoć države. Sukladno tome razrađuju se planovi za sistematsko spašavanje koje u cilju ima održati gospodarstvo ali i sve ostale korisnike koji nisu u potpunosti oštećeni nastalom krizom.

Graf 2. Prikaz izdanih hipotekarnih kredita od 2000. do 2008. godine

Izvor: Marić K., Torner A.; Utjecaj finansijskih multinacionalnih kompanija na izazivanje svjetske finansijske krize 2007. godine

Na grafu se primjećuje da je izdavanje hipotekarnih kredita stagniralo od 2000. do 2003. godine te se primjećuje eksponencijalni rast do 2006. godine. U 2006. godini izdavanje hipotekarnih kredita dostiže svoj maksimum koji je pet puta veći od onoga iz 2000. godine i iznosi približno 300 milijardi dolara. Ulaskom u 2007. godinu primjećuje se značajni pad, dok u 2008. godini hipotekarni krediti doživljavaju totalni slom koji je naknadno popraćen finansijskom krizom te je ona zahvatila ne samo SAD nego i ostatak svijeta.

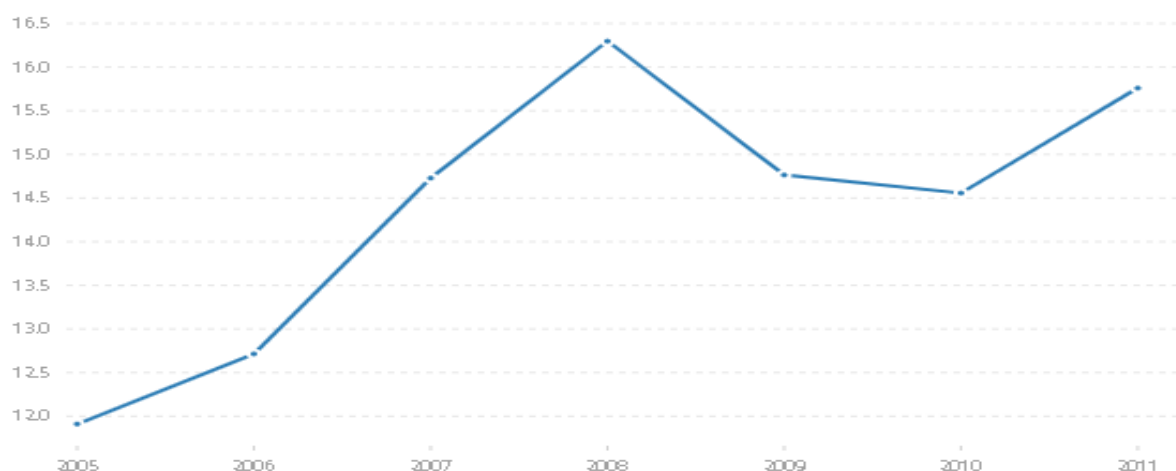
Financijska kriza nije pogodila samo jedan sektor gospodarstva već i ostale sektore koji su osjetili znatno smanjenje broja zaposlenih ali i otežano održavanje razvoja. Takav slijed događanja pogodio je i turizam koji je također osjetio posljedice krize i znatno smanjenje broja dolazaka turista i mogućnosti planiranja novih razvojnih

planova jer su ovisili o financijama i bankarskom sektoru koji je bio na pomolu. Ogromna zaduženja država i pokušaji spašavanja gospodarstva ostavili su sve ostale planove na čekanju. Nemogućnost turista za odlaskom u turističke destinacije zbog nepogodnog financijskog stanja turistički je sektor ostavila bez prihoda ali i smanjenog broja radnih mjesta koji su daljnji razvoj i napredak ostavili na čekanju.

3.2.2. Odras krize na Europsku regiju

Kriza 2008. proširila se na globalnoj razini, tako je zahvatila i zemlje Europske unije. Svaka zemlja osjetila je različite posljedice jer kriza je pokazala koliku su sektori pojedinih zemalja spremni i otporni na nove situacije. Tako su svaka od njih morale djelovati na poseban način i izrađivati planove za brži oporavak svaka zemlja za sebe. Nespremnost i nemogućnost zajedničkog djelovanja ostavile su velike tragove, posebice na nove članice koje su očekivale potporu Europske unije. Kako bi se što jasnije prikazali utjecaji financijske krize potrebno je sagledati BDP koji je pokazatelj sveukupnog stanja kako pojedine države tako i svih njih zajedno.

Graf 3. Razina BDP-a EU od 2005. do 2011. godine

Izvor: The World Bank; GDP European Union, dostupno na

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2011&locations=EU&start=2005> (9.8.2022.)

Iz prethodne slike možemo vidjeti da je BDP Europske unije od 2005. godine pa sve do 2008. godine dosegao čak 16,3 trilijuna američkih dolara dok je od 2008. do 2009. primjetan značajni pad koji prikazuje u 2009. godini BDP od 14,76 trilijuna američkih dolara. Pad se nastavlja sve do 2010. godine kada je BDP iznosio 14,56 trilijuna američkih dolara. Nakon toga 2011. se primjeri značajni rast što pokazuje da je Europska unija uz sve napore prevladala financijsku krizu koja se našla pred njima i da je oporavak pozitivan i efikasan. U 2011. godini BDP je narastao na 15,76 trilijuna američkih dolara. Veliki razlog financijskih poteškoća i nemogućnosti brzog oporavka je upravo smanjena zaposlenost. Nezaposlenost je zahvatila cijeli svijet tako i Europsku uniju koja je zabilježila znatan pad u odnosu na prijašnje godine.

Graf 4. Stopa nezaposlenosti u Europskoj uniji od 2000. do 2010. godine

Izvor: CEIC; EU unemployment rate, dostupno na

<https://www.ceicdata.com/en/indicator/european-union/unemployment-rate> (9.8.2022)

Može se primijetiti da je u 2008. godini stopa nezaposlenosti u Europskoj uniji bila nešto manje od 7%, dok sljedeće godine doseže čak 9%. Vrhunac nezaposlenosti u promatranom razdoblju doseže u 2010. o. godini gdje je nezaposlenost skoro 10 %. Kako bi se nezaposlenost vratila u normalu potreban je dugi vremenski period i planovi koji će države izraditi za poticanje otvaranja radnih mjesta ali i napretka razvoja ekonomije u globalu. Na temelju ovih prikaza može se primijetiti da je Europska unija kao i ostatak svijeta bila izložena jakim posljedicama financijske krize koja još uvijek ostavlja posljedice na svim sektorima gospodarstva.

3.2.3. Pregled utjecaja ekonomskih kriza

Ekonomске krize i utjecaji prikazani su u tablici s ciljem da se prikažu posljedice na gospodarstvo ali i na turizma u cijelosti. Uz prikazane utjecaje prikazuju se i mjere koje su poduzete za ublažavanje pojedinih kriza i efikasni oporavak gospodarstva.

Tablica 2. Ekonomске krize i utjecaji

Krize	Utjecaji na gospodarstvo	Utjecaji na turizam	Prijedlozi ublažavanja budućih događaja
SAD recesija 1990.-1993.	Neuravnotežen i neodrživ gospodarski rast, suporeni oporavak zaposlenosti	Smanjeni broj putovanja, smanjene potrošnje	Smanjenje kamatnih stopa, smanjenje cijene energenata, oživljavanje tržišnog sektora
Ekonomska kriza 2008./2009.	Poskupljenje nekretnina, pad burze, propadanje banaka, inflacija, pad BDP-a	Smanjenje broja zaposlenih, smanjenje broja međunarodnih putovanja, globalna kriza	Državna intervencija, priljev financijskih sredstava
Europska Unija	Pad burze, inflacija, pad BDP-a, propadanje banaka	Smanjenje broja zaposlenih, smanjenje broja međunarodnih putovanja, globalna kriza	Državna intervencija, priljev financijskih sredstava

Izvor: vlastita izrada

Temeljem istog moguće je zaključiti da je svaka od navedenih kriza ostavila značajne tragove na gospodarstvo i turizam. Kako bi se to pobliže prikazalo primjećuje se da smanjuje BDP-a i raste inflacija te na taj način se otežava napredak i razvoj. Nemogućnost putovanja zbog visokih cijena i orijentiranje na osnovne potrebe i uspostavu financijske stabilnosti za turizam predstavlja okomiti pad. Pristupi oporavku gospodarstva su različiti ali može se zaključiti da veliku ulogu igraju državne intervencije koje za cilj imaju regulaciju cijena i uspostavu normalnog funkcioniranja sustava.

3.3. Prirodne nepogode i refleksije na turizam

Prirodne nepogode su također jedna od velikih faktora kada se spominje protok osoba u međunarodnom turizmu. U prirodne nepogode spadaju svi događaji koji nisu uzrokovani djelovanjem ljudi, iako neke od njih mogu biti razlog baš neodgovorno ponašanje ljudi. U prvu skupinu nepogoda svrstavaju se potresi, požari, poplave, suše, olujna nevremena, odroni zemlje, orkanski udari vjetra, vulkanske erupcije i slično. U drugu skupinu spadaju tehničko tehnološke katastrofe tj. neodgovorna djelovanja ljudi kao što su ekološka zagađivanja, curenje opasnih tvari u prirodu, nuklearna zagađenja, izlivanje kemikalija i slično. Ovi oblici mogu na turizam utjecati posredno i neposredno jer prirodne nepogode su povezane sa određenom destinacijom i direktno utječu na tu destinaciju dok tehničko tehnološki čimbenici mogu utjecati i na okolne destinacije i na sigurnost svih u blizini jer se zagađenje širi putem zraka. Kako bi se prikazao utjecaj prirodnih nepogoda potrebno je pogledati utjecaje koje takve situacije ostavljaju na pojedino područje.

3.3.1. Potresi

Potres je jedna od pojava koja se javlja bez ljudskih utjecaja te se pomoću tehnologije može otkriti vjerojatnost pojave takvog događaja. Nastaje tako što se tektonske ploče sudaraju i stvaraju podrhtavanje tla. Središnja točka se nalazi u unutrašnjosti zemlje gdje nastaje potres te se ona naziva hipocentar, dok se na zemljinoj površini taj događaj naziva epicentar. Potres nema direktan utjecaj na ljude i njihovu sigurnost ali izaziva urušavanja zgrada, različite vremenske nepogode kao što su tsunamiji i utječe na djelovanje vulkana. Jačina potresa mjeri se po količini energije koja se oslobađa prilikom potresa. Najzastupljeniji način mjerenja jačine potresa je pomoću Richterove ljestvice koja se očituje po magnitudi od 0 do 9. Što je bliže nuli potres je slabiji dok sve iznad 3 ima eksponencijalni rast i poduplava se jačina potresa. Iako je teško predvidjeti potres postoje situacije koje pokazuju da će se desiti jači udar a to su slabija podrhtavanja tla. Znanost koja se bavi takvim događajima naziva se seizmologija. Područja sa uzastopnim pojavama potresa riskantne su destinacije te ih turisti svrstavaju u riskantne destinacije i rijetko se odlučuju posjetu istima. Iznenadni

potresi mogu utjecati na destinaciju zbog toga što dolazi do nesigurnosti za ljudske živote samim time i turiste koji se nalaze u destinaciji.

Slika 3. Primjer razaranja uzrokovan potresom

Izvor: poslovni.hr <https://www.poslovni.hr/hrvatska/snazan-potres-zatresao-zagreb-4220794?multimedia=10> (10.8.2022.)

Kao što je spomenuto najveći rizik od potresa nastaje baš od urušavanja zgrada i okolnih građevina. Upravo zbog toga što dolazi do podrhtavanja tla najveću prijetnju za ljude predstavlja urušavanje tla ili mogućnost nepredviđenih situacija kao što su poplave ili jaki vodeni naboji.

3.3.2. *Vulkanske erupcije*

Vulkanske erupcije mogu nastati povezano na podrhtavanja tla povezana sa potresima ali i zbog toga što se vulkani dijele na aktivne i neaktivne vulkane. Aktivni vulkani su oni koji predstavljaju opasnost za stanovnike ali sve koji se nalaze u blizini. Kako bi se prikazao utjecaj vulkana na okolno stanovništvo može se prikazati u negativnom i pozitivnom smislu. U negativnom smislu zbog toga što izbacuju pepeo koji se širi zrakom i uz pomoć vjetra može se proširiti na veliki dio obližnjih regija. Uz to vulkani izbacuju magmu koja je užarena i pred sobom uništava sve što se nađe na putu. Upravo zbog toga je rizičan za ljude i predstavlja veliku opasnost. Kada je riječ o zračnom prometu aktivnosti vulkana su od velike važnosti jer utječu na mogućnost letova aviona. Kada dođe do erupcije vulkana avionski letovi moraju odabrati druge

linije za dolazak do destinacija ili moraju biti otkazani. Tako direktno utječu na kretanje putnika. Pozitivna strana erupcije vulkana je ta što nakon svih događanja ostaje najplodnije tlo koje je puno minerala te je iskoristivo za poljoprivredu. U zadnjih nekoliko godina najistaknutije erupcije su bile erupcija Vezuva i erupcija Etne na Siciliji. Zemlje u kojima se nalaze vulkani jedne su od posjećenijih destinacija jer privlače turiste zbog izgleda ali i zbog njihove jedinstvenosti.

Slika 4. Vulkan Etna

Izvor: meteorologiaenred.com <https://www.meteorologiaenred.com/hr/vulkan-etna.html> (10.8.2022.)

Na prikazanoj fotografiji može se uočiti aktivnost vulkana Etna koji je u blizini naseljen te predstavlja opasnost za domaće stanovništvo. Izbacivanje pepela zrak se onečišćuje te predstavlja problem koji se veže uz respiratorne poteškoće. Pomoću vjetrova mogućnost širenja pepela je znatno veća i mogućnost onečišćenja se znatno širi u odnosu na normalne uvjete.

3.3.3. *Poplave*

Poplave se očituju kao pojava velike količine vode zbog djelovanja prirodnih sila koje su izazvane velikim količinama oborina i drugim uzrocima koji mogu biti loša infrastruktura brana, ratna razaranja i slično. Kako bi se izbjegle, potrebno je obratiti pažnju i na globalno zatopljenje koji predstavlja veliki faktor u otapanju ledenjaka i samim time podižu razinu vode i otežavaju infrastrukturne planove i organizaciju zbrinjavanja padalina u određenim destinacijama. Uz velike materijalne štete poplave

predstavljaju ugrozu i za ljudske živote jer onemogućuju normalno kretanje ljudi i izbjegavanje takvih situacija.

Slika 5. Poplave u Južnoj Americi

Izvor: Direktno.hr <https://direktno.hr/upload/images/cms-image-000031577.jpg>
(10.8.2022)

Jačina poplava očituje se u tome što iza sebe ostavlja velike materijalne štete i ljudske žrtve. Nakon što se voda povuče iz pogođenih regija oporavak je dugotrajan te je proces obnove prvobitno najvažniji. Kako bi se osigurao povratak stanovništva u njihove domove i omogućio im se ponovni život na tom području potrebno je izraditi plan obnove koji će što efikasnije uspostaviti produktivnost i sigurnost od mogućih ponovnih poplava. Kada je riječ o turizmu poplave su veliki problem jer destinacije opustoše od njihovih prirodnih ljepota i vrijednosti. Turisti gube zainteresiranost te im nesigurnost predstavlja preveliki rizik i ne odlučuju se za posjet destinaciji.

3.3.4. Suše i požari

Suše i požari usko su povezani jer se očituju u manjku oborina i izrazito toplom vremenu. Suša jednako pogađa nerazvijene i razvije zemlje zbog toga što manjak oborina sprječava mogućnosti navodnjavanja i iskorištavanja vode osim za osobne upotrebe. Sve se češće javlja u cijelom svijetu te je jedan od uzroka globalno zatopljenje i oštećenost ozonskog omotača koja se primjećuje sa visokim

temperaturama u ljetnim razdobljima. Kako bi se regulirala razina dostupnosti vode provode se meteorološke evidencije i predviđanja kako bi se unaprijed predvidjela takva događanja iako predviđanja nisu u potpunosti sigurna cilj je smanjiti rizik od suša u što većoj mjeri. Kao što je spomenuto suše su usko povezane i sa požarima koji postaju sve češća pojava.

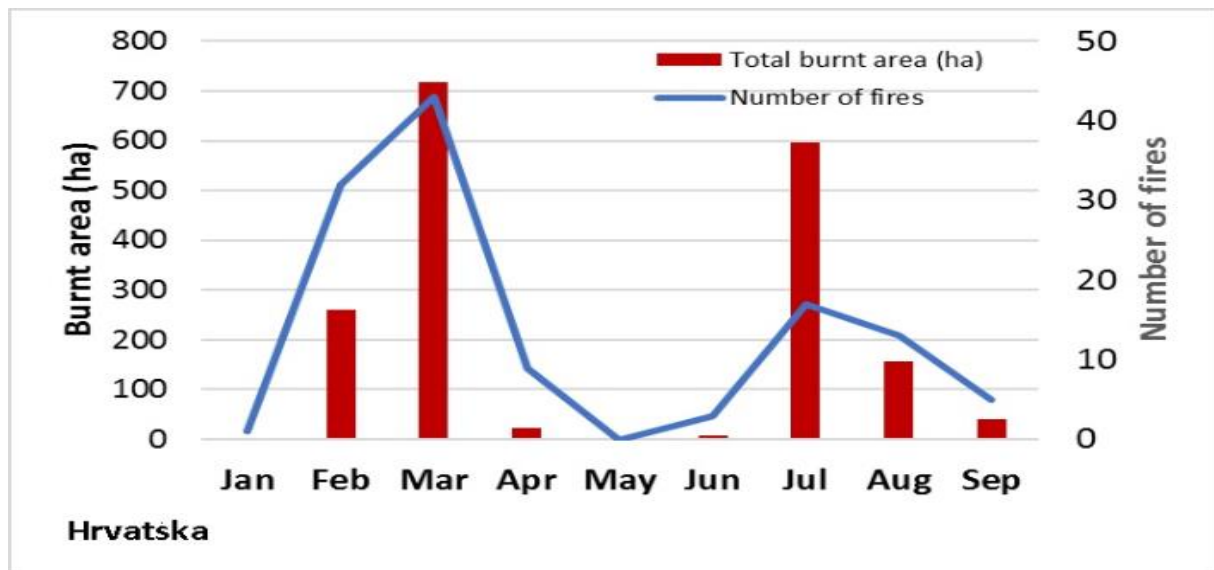
Slika 6. Primjer požara kod Šibenika

Izvor: fenix.magazine.de <https://fenix-magazin.de/wp-content/uploads/2022/07/Pozar-kod-Sibenika--Hina-660x330.jpg> (10.8.2022.)

Požari su nekontrolirani te nanose materijalnu štetu i ugrožavaju ljudske živote. Ako su popraćeni sa jakim vjetrom znatno se otežava suzbijanje i kontroliranje nastalog požara. Postoje požari nastali prirodnim putem i to su oni koji su nastali zbog visokih temperatura tokom ljeta te su popraćeni sušom koja kao takva postaje okidač za nastajanje požara. Druga vrsta je ona izazvana od strane čovjeka te kao takva je kažnjiva zakonom. Da bi se izbjegao svaki oblik nastanka požara potrebno je informirati javnost o mogućnostima nastanka istoga te postupaka kojih se treba pridržavati u slučaju da su mogućnosti za nastanak požara visoke. 2019. godine u Šibeniku zabilježen je najveći šumski požar na području Republike Hrvatske. Turisti koji se nađu u destinacijama zahvaćenim požarom u jeku panike gube povjerenje u destinaciju i ponovni povratak. Jedan je od načina direktnog ugrožavanja sigurnosti destinacije i sigurnosti posjetitelja. Iz toga razloga jedan je od nepredvidljivih rizičnih događaja koji u turizmu ostavlja veliki trag te je sve češća pojava.

Graf 5. broj požara i izgorenog područja na području Hrvatske 2019. godine.

Izvor: ec.europa.eu <https://ec.europa.eu/newsroom/eusciencenews/items/697831> (10.8.2022.)

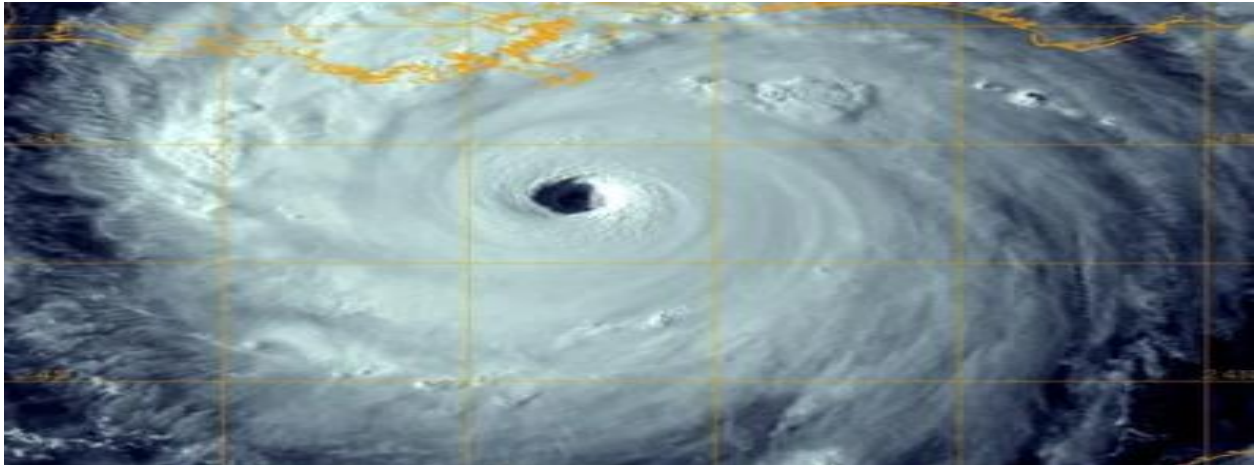
Na primjeru grafa može se vidjeti da je na području Šibenika izgorjelo više od 500 hektara zemljišta koje je iza sebe ostavilo spaljenu šumu i ugroženo stanovništvo. Ukupni broj izgorjelih površina u Republici Hrvatskoj iznosio je oko 2180 hektara. Prema izvješćima Europske komisije 2019. godina bila je najgora kada se govori o požarima. Izgorjelo je više od 400 000 hektara prirodnog zemljišta na području Europe.

3.3.5. Uragani

Uragani su pojave koje se sastoje od brzih vjetrova i mnogo kiše, nastaju u tropskim krajevima, trajanje im nije ograničeno što može značiti da mogu trajati nekoliko dana ili nekoliko tjedana. Najčešće nastaju u tropskim krajevima te se najviše pojavljuju na području SAD-a, Aziji te na sjeveru Australije. Promjer zahvaćenog područja može iznositi i do 1000 kilometara, dok vjetrovi dostižu brzinu od 350 kilometara na sat i više. Specifični su po tome što središnji dio nalikuje na „oko“ koje kada se nalazi iznad nekog područja ostavljaju dojam da je najgora prošla, baš u suprotnom ponovno se pojavljuje vanjski dio koji se sastoji od brzih vjetrova samo što ti vjetrovi pušu u suprotnom smjeru te ponovno zahvaćaju određeno područje. Uz to prepoznatljivi su po tome što imaju kružno kretanje i izgledaju kao vrtlog. Jedan od najrazornijih uragana bio je Uragan

Katrina koji je 2005. godine pogodio južnu obalu SAD-a te je procijenjeno da je to bila jedna od najskupljih elementarnih nepogoda do tada.

Slika 7. Uragan Katrina 2005. godine

Izvor: symonsez.files.wordpress.com

<https://symonsez.files.wordpress.com/2009/08/katrina.jpg?w=426&h=371>

(15.8.2022.)

Uragan Katrina bio je jedna od značajnijih prirodnih nepogoda koji je uništio sve na području koje je zahvatio. Jačina i razornost mogu se primijetiti na slici koja je napravljena iz zraka jer se vidi promjer uragana i njegovo kružno kretanje sa „okom“ u sredini. Uz velike materijalne štete veliki broj ljudi izgubio je živote jer je uragan došao neočekivano te nije predviđena njegova jačina koja je sve ostavila bez mogućnosti na kvalitetnu reakciju te evakuaciju stanovništva koje je na kraju pogođeno razornom snagom uragana. Turističke destinacije u SAD-u koje su zahvaćene uraganima primjećuju pad broja posjetitelja zbog nesigurnosti destinacije i nepredvidljivosti. Jedan je od znatnijih oblika nemogućnosti ostvarivanja sigurnosti te kao takav turističke destinacije stavlja na rizičnu listu.

3.3.6. Tehničko – tehnološke katastrofe

U ovu skupinu nepogoda spadaju svi oni događaji koji su uzrokovani ljudskim događajima te i oni mogu prouzročiti velike materijalne štete i biti opasni za ljude. Kako bi se kvalitetno reagiralo na ovakve događaje potrebno je prethodno reagirati i onemogućiti nastanak ovakvih događaja. Ako se ne uspije onemogućiti nastanak događaja potrebno je pravilno reagirati kako bi se smanjilo zagađenje i utjecaj na ljude.

Iako ovakvi događaji ne nastaju od strane prirodnih nepogoda one ipak mogu biti pokretač i uzrokovati događaje koji su neizbježni zbog ljudske pogreške. Najznačajniji događaj u povijesti koji pripada tehničko – tehnološkoj katastrofi je curenje reaktora u Černobilu u travnju 1986. godine. Nastao je tako što je došlo do eksplozije jednog od reaktora koji je otpustio velike količine radijacije u zrak koja je potom bila raznesena uz jaki vjetar po Europi. Radijacija je bila znatno jača nego kad su eksplodirale bombe iznad Hirošime i Nagasakija. Nepravovremena reakcija i nedostatak informacija od strane zaposlenika koji su bili zaduženi za provjeru i održavanje reaktora dovela je do velikih ljudskih žrtava koja je ostavila posljedice do danas. Danas je to jedna od najposjećenijih destinacija kada je riječ o razornim događajima u povijesti. Unatoč reakciji i suzbijanju kontaminacije na tom području i dalje su primjetne štete koje su nastale i područje oko postrojenja ostavile u praznini kada su svi radnici i obitelji iz obližnjih mjesta evakuiranih zbog mogućih komplikacija koje su bile predviđane i mogućnosti daljnjih eksplozija zbog nestabilnosti ostalih reaktora.

Slika 8. Prikaz eksplozije u Černobilu 1986.godine

Izvor: express.24sata.hr

<https://express.24sata.hr/media/img/f4/d9/0941e5de647097bb2973.jpeg> (16.8.2022.)

Kao što je prikazano na slici iznad postrojenja u Černobilu može se primijetiti da eksplozija reaktora nije bila velikih razmjera. Kako se radi o nuklearnoj elektrani i postrojenju za nuklearnu energiju zagađenja i poteškoće koje su nastale zbog tako male eksplozije ostavile su cijelu Europu u strahu. Velike poteškoće stvarale su neiskustvo i nepoznavanje razmjera nuklearne katastrofe koja je nastala u danom trenutku. Ublažavanjem nastale štete i osiguranjem ostalih reaktora kontaminacija je smanjena na minimum. Upravo ovaj događaj veliki je pokazatelj ograničenja kako

turističkih kretanja ali i ograničavanja potpunog kretanja zbog straha od posljedica radijacije. Kako bi se suzbile ovakve nesreće doneseni su zakoni koji reguliraju i zahtijevaju redovnu provjeru postrojenja i osiguranja daljnjih poslovanja kako bi se osigurao siguran život ljudi u okolnim regijama ali i u ostatku svijeta.

3.3.7. Pregled utjecaja prirodnih nepogoda

U ovom se potpoglavlju tablično analiziraju utjecaji prirodnih pojava na turizam sa ciljem pregleda svih utjecaja koje prirodne nepogode ostavljaju na gospodarstvo i turizam. Kako bi se dobila što jasnija slika potrebno je prikazati moguće situacije i vjerojatnosti prirodnih nepogoda.

Tablica 3. Utjecaji prirodnih nepogoda

Prirodne nepogode	Utjecaji na gospodarstvo	Utjecaji na turizam	Prijedlozi ublažavanja budućih događaja
Potresi	Financijska zaduženja, sanacije nastalih šteta	Sigurnost posjetitelja, odustajanje od posjeta destinaciji	praćenje aktivnosti tektonskih ploča, spremnost na nove događaje,
Vulkanske erupcije	Ako je uništena materijalna imovina izdatci za sanacije	Regulacija zračnog prometa, zagađivanje zraka, rizik od ponovnih pojava, veća posjećenost nakon događaja	Praćenje aktivnosti vulkana, pripremljenost na brzu evakuaciju i osiguranje ljudskih života
Poplave	Sanacije nastalih šteta, financijski izdatci za izgradnju sigurnosnih sustava	Smanjeni broj posjeta, rizik od pojave novih katastrofa	Izgradnja sigurnosnih sustava, regulacija vodenih tokova
Suše i požari	Sanacije nastalih šteta	Sigurnost posjetitelja, panika za vrijeme požara, nesigurnost, gubljenje povjerenja od strane turista, mala vjerojatnost ponovnog dolaska	Praćenje vremenskih prilika, obrazovanje o rizicima nastajanja požara, osiguravanje sigurnosti
Uragani	Financijska zaduženja, utjecaj na BDP, zaustavljanje proizvodnje	Smanjeni broj posjeta, rizik od pojave novih katastrofa, spori oporavak, rizik destinacije	Sigurnosni sustavi, praćenje hidrometeoroloških promjena
Tehničko-tehnološke katastrofe	Sanacije nastalih šteta, zagađenja, zatvaranja proizvodnje	Smanjeni broj dolazaka, ujecaj na sigurnost, nepovjerenje u destinaciju	Poticanje svijesti odgovornih osoba, redovna kontrola

Izvor: vlastita izrada

Na temelju predstavljene tablice može se vidjeti da određene prirodne nepogode imaju različite utjecaje na gospodarstvo i na turizam. Nakon nastanka svake od njih potrebna je sanacija i osiguranje oštećenih područja. Kada je riječ o turizmu svaki od događaja ostavlja utjecaj na dolazak turista i na njihovu sigurnost u destinacijama gdje se dogode katastrofe. Kako bi se u budućnosti smanjio njihov utjecaj potrebna je pravovremena reakcija i što brža sanacija i osiguranje svih prisutnih.

3.4. Utjecaj terorizma na turizam

Sigurnost jest stanje u kojem je osiguran uravnotežen fizički, duhovni, duševni i materijalni opstanak pojedinca i društvene zajednice u odnosu prema drugim pojedincima, društvenoj zajednici i prirodi¹¹. Sigurnost je najvažniji element u zajednici ali i životu čovjeka kao pojedinca još od samih početaka. Iz dana u dan sigurnost se stavlja pod sve veći upitnik zbog toga što su informacije i dostupnost informacija razvojem tehnologija postaje sve dostupnija širokom broju ljudi. Sigurnost i turizam postaju sve povezaniji iz razloga što se turističke destinacije odabiru po njihovoj sigurnosti. Upravo je to postao razlog razrade planova za osiguranje i omogućavanje sigurnosti za posjetitelje destinacija ali i za domaće stanovništvo koje stupa u kontakt sa posjetiteljima. Kako raste dostupnost informacija raste i povezanost međunarodne suradnje u cilju osiguravanja sigurnosti i preventivnog djelovanja na sve dionike koji međusobno stupaju u kontakt. Turisti za svoje slobodno vrijeme biraju destinacije koje uz smještaj i uslugu pružiti i novi doživljaj.

Slika 9. Maslowljeva hijerarhija potreba

Izvor: <http://www.istrazime.com/psihologija-licnosti/samoaktualizacija-ideal-psiholoskog-razvoja/> (16.8.2022.)

¹¹ Grizold, A.:Međunarodna sigurnost, Zagreb, 1998., str. 27.

Prema Maslowljevoj hijerarhiji potreba može se vidjeti da je potreba za sigurnošću na drugom mjestu odmah nakon fizioloških potreba što govori da su svi zabrinuti za svoju sigurnost i sigurnost svojih bližnjih. Kako bi osigurali što sigurniji posjet iako ne razmišljaju direktno o tome svim pojedincima potreba za sigurnošću destinacije od presudne je važnosti. Pozitivna reputacija određenih destinacija privući će i one posjetitelje koji prvobitno nisu imali u planu posjetiti tu destinaciju već neku koja im je više privlačna zbog ponude ali rizik vezan za njihovu sigurnost u većini slučajeva će prevladati i odabrat će sigurniju destinaciju.

Terorizam se može definirati kao nezakonit čin nasilja počinjen kako bi se prikupila otkupnina, svrgnula vlada, dobilo oslobođenje zarobljenika, izvršila osveta za stvarna ili zamišljena nedjela ili kako bi se kaznili nevjernici neke religije¹². Ciljevi terorističkih napada prema Gilham-u su:

- Uloga katalizatora u ostvarivanju nekog šireg cilja,
- Nametanje pravila,
- Utjecanje na ponašanje političkih tijela,
- Stvaranje zahtjeva za provociranje reakcije ili jednostavno publiciranje nekog uvjerenja,¹³

Uz pojam terorizam postoje mnoge definicije ali na njega se gleda iz različitih perspektivi jer nekome terorizam može predstavljati strah dok drugima riječ terorizam može predstavljati borbu za slobodu ili nekakve ideale po kojima se pojedinci vode i poštuju ih. Svaka radnja koja je moralno upitna i u opasnost dovodi veći broj ljudi danas se smatra terorizmom. Za terorizam se kaže da nije ni filozofija ni pokret, nego sredstvo kojim se želi uplašiti i zastrašiti civilno stanovništvo, izazvati psihološki strah i nesigurnost.¹⁴ Terorizam je baziran na organizacijama koje svoje ciljeve žele predstaviti na brz i efikasan način ali nisu dovoljno opremljeni da bi direktno stupili u ratni sukob sa određenom državom pa svoje ideale plasiraju putem zastrašivanja javnosti. 2013. godina bilježi porast od 61% terorističkih napada u odnosu na prethodnu godinu. Učestalost i rasprostranjenost terorističkih napada uvelike je

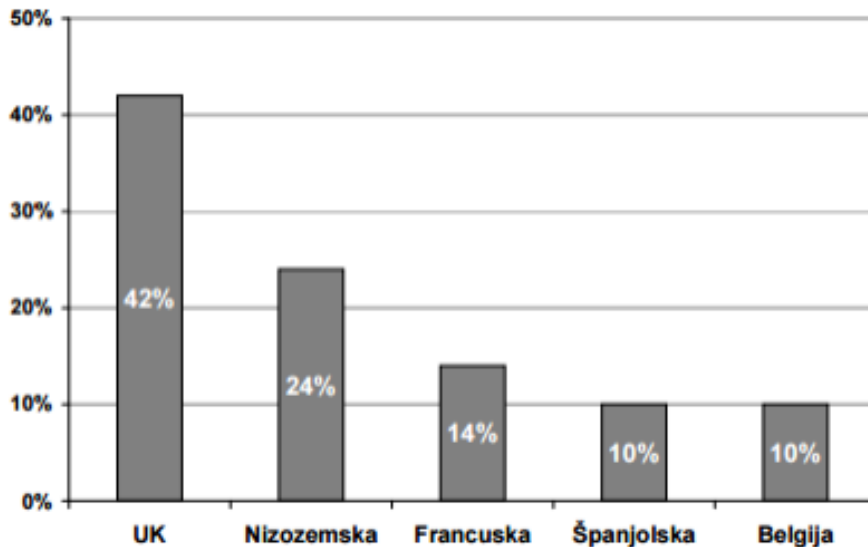
¹² Ball, D., et.al., International business: The challenge of global competition (13th ed.) New York, 2013., str 16.

¹³ Gilham, R., Tourism and the media, Hospitality press, Australia, 2001., str. 146

¹⁴ Wilkinson, P., Terorizam protiv demokracije, Zagreb, golden marketing, 2002., str. 5.

ostavila svijet u strahu jer bez najave i očekivanja sigurnost pojedinca ali i grupe može biti ugrožena.

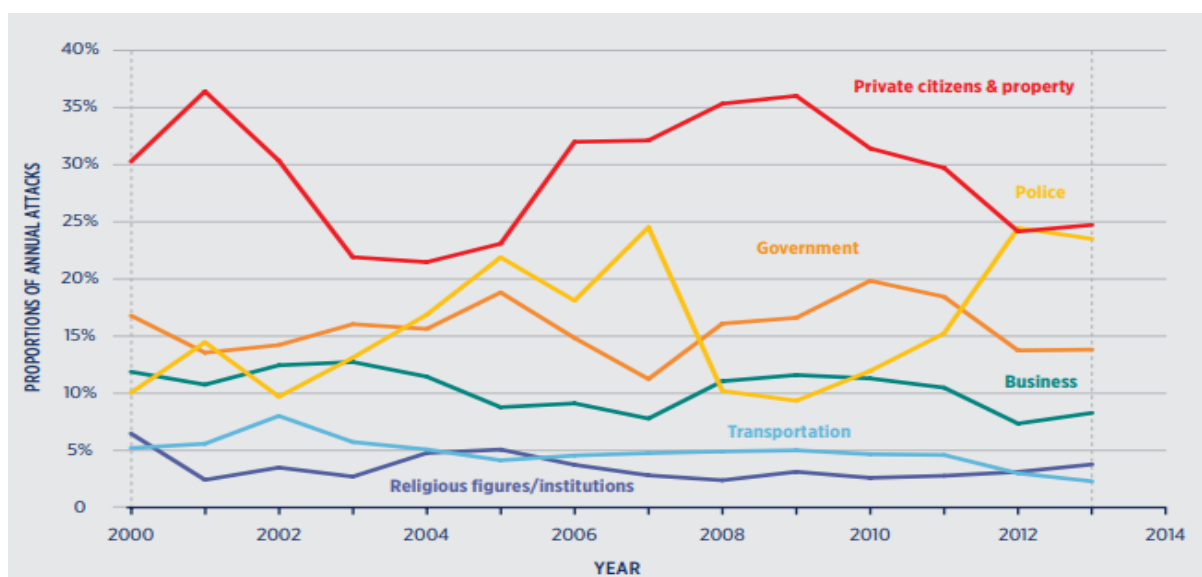
Graf 6. Terorističke mreže u zemljama Europske unije

Izvor: Prodan, T., Protuteroristička politika Europske Unije, Polemos 12, 2009. str. 12.

Prema grafikonu može se primijetiti da je u Ujedinjenom Kraljevstvu najveća zastupljenost terorističkih organizacija koja iznosi čak 42%. Terorizam je postao glavna prijetnja nacionalnoj sigurnosti razvijenih zemalja. Razvoj terorističkih napada vezan je uz odvijanje različitih događanja koja su povezana sa ratom na bliskom istoku. Veliki broj terorističkih napada je organiziran uz vjerska uvjerenja koja su potaknuta događanjima i akcijama za vrijeme rata na bliskom istoku. Najviše se ciljaju civili kako bi se dobio što veći kaos između stanovnika i kako bi se zadobio strah i pritisak na vlade da smanje ili prekinu ratne napade. Nesigurnost i zabrinutost stanovništva na države ostavlja veliki utjecaj jer su radnici u strahu otići na posao tako i gospodarstvo pati.

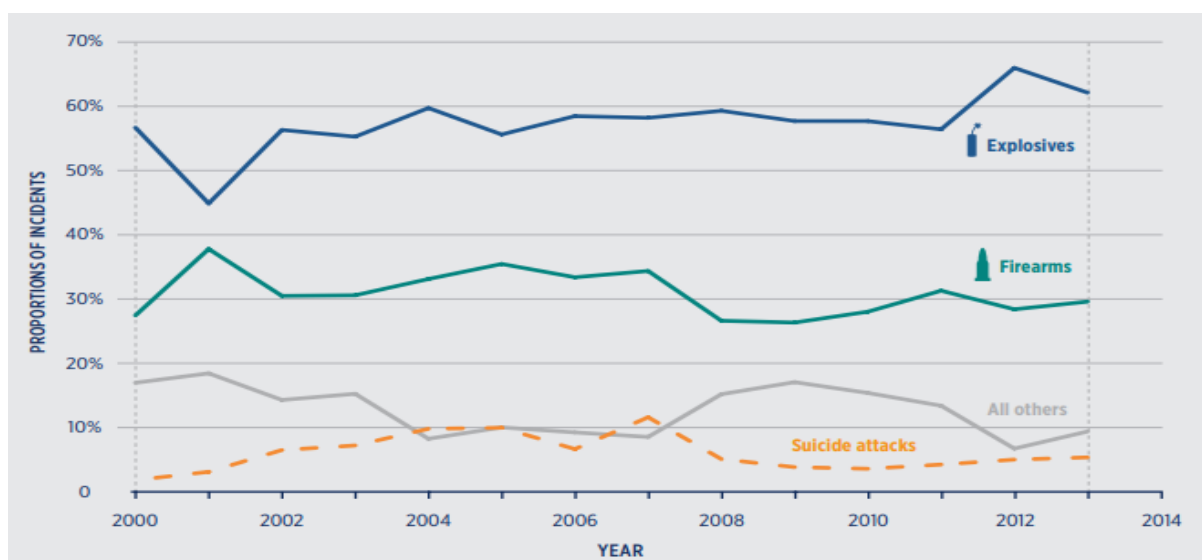
Graf 7. Mete terorističkih napada od 2000. do 2014. godine

Izvor: Global Terrorism Indeks Report 2014., str 28.

Kao što je spomenuto na grafu se može vidjeti da su glavna meta terorističkih napada građani. Negativno se odražava na stanovništvo u cjelosti ali i na turističke destinacije kao takve. Nakon građana najviše su ciljani policija i vlada.

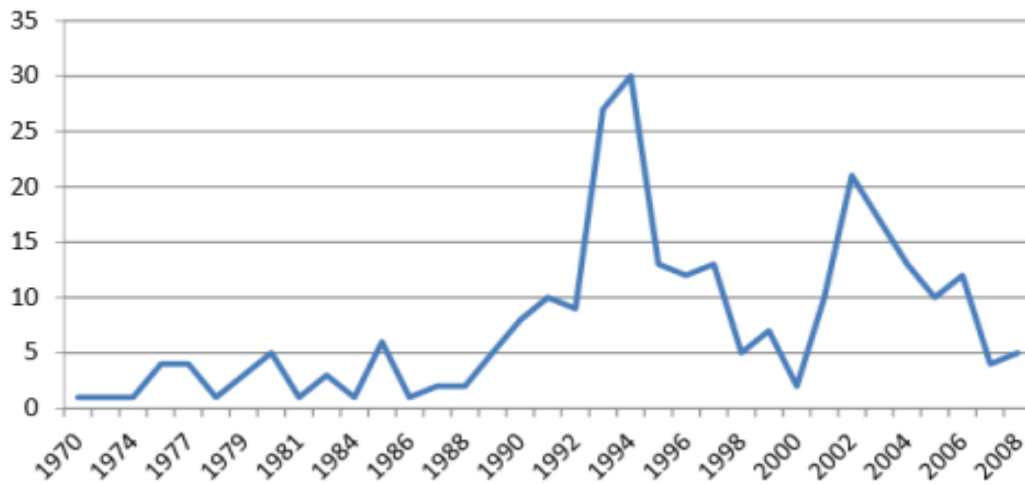
Graf 8. Oružje korišteno u terorističkim napadima

Izvor: Global Terrorism Indeks Report 2014., str 29.

Najčešće korišteno oružje u terorističkim napadima su eksplozivi koji predvode sa čak više od 65%, dok je druga najčešća varijanta vatreno oružje sa približno 40%.

Graf 9. Broj terorističkih napada na turističke destinacije

Izvor: RDTWI, <https://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents.html> (16.8.2022)

Prema prikazu vidljivo je da je vrhunac terorističkih napada na turističke destinacije dosegnut 1993. i 1994. godine, te ponovno 2002. i 2003. godine.

Kroz povijest nekoliko terorističkih napada ostavilo je značajan trag po svojoj brutalnosti i broju ozlijeđenih i poginulih na imidž destinacije. Kronološki su to:

- Studeni 1977: Luxor (Egipat),
- Rujan 2001. New York (SAD),
- Listopad 2002: Bali (Indonezija),
- Ožujak 2004: Madrid (Španjolska),
- Srpanj 2005: London (UK),
- Travanj 2006: Dahab (Egipat),
- Studeni 2015: Pariz (Francuska),
- Srpanj 2016: Nica (Francuska),
- Prosinac 2016: Berlin (Njemačka),
- Kolovoz 2017: Barcelona (Španjolska).

Prema učestalosti terorističkih napada najviše ih se odvijalo na području Europe i to u najrazvijenijim gradovima. Napad koji se pokazao kao najveći i najpoznatiji odvijao se u

SAD-u kada su teroristi 9. rujna 2001. godine oteli zrakoplove i iskoristili ih kao sredstvo izvršenja napada.

3.4.1. SAD 11. rujna 2001.

Dan 11. rujna obilježava se kao međunarodni dan jer se teroristički napad odvio na području SAD-a. Napadnut je Svjetski trgovački centar (WTC) te niti jedan napad prije ovoga nije ostavio tako razorne posljedice kao do tada. Napad je bio organiziran u vremenskim intervalima te je prema službenim informacijama su oteta četiri američka zrakoplova. Dva zrakoplova su udarila u Svjetski trgovački centar (WTC) na Manhattanu gdje je u razmaku od 17 minuta po jedan avion udario u nebodere. Nakon drugog udara oba nebodera su se srušila te je došlo do velikih ljudskih žrtava. Treći zrakoplov udario je u Pentagon, dok se četvrti zrakoplov srušio prije nego je došao do cilja koji se pretpostavlja da je bila Bijela kuća ili zgrada Kongresa. SAD se smatra kao lider u sigurnosti i pripremljenosti kako u financijskom sektoru tako i sigurnosnom. Ovakvo odvijanje događaja ostavilo je cijeli svijet uzdrmanim zbog toga što se u tom trenutku nije moglo pretpostaviti kakvi će biti krajnji ishodi terorističkih napada.

Slika 10. „Blizanci“ nakon terorističkog napada

Izvor: ezadar.net.hr

https://d35nxk5xx1d0px.cloudfront.net/repository/images/ variations/f/5/5/c/f55cfc3ae2e4bae74d433033e4bf975c view_article_new.jpg?v=11 (16.8.2022)

Ukupan broj poginulih bio je 2996 osoba, dok je preko 6000 osoba ranjeno i ozlijeđeno. Materijalna šteta se predviđala na 10 milijardi dolara¹⁵. Napadači su američke avione pretvorili u leteće bombe koje su iskoristili da bi izvršili napade protiv SAD-a. SAD kao jedno od najvećih tržišta u prvih nekoliko tjedana zabilježilo je gubitke približno 2 milijarde dolara, dok je zaposlenost pala za 6%. Veliki broj međunarodnih putovanja zamijenjen je putovanjima unutar SAD-a, a strah od sigurnosti avio prometa zamijenjen je većim korištenjem automobila, vlakova i busova kao glavnih sredstava prijevoza.

Tablica 4. Međunarodni turizam po regijama 2001. u odnosu na 2000. godinu

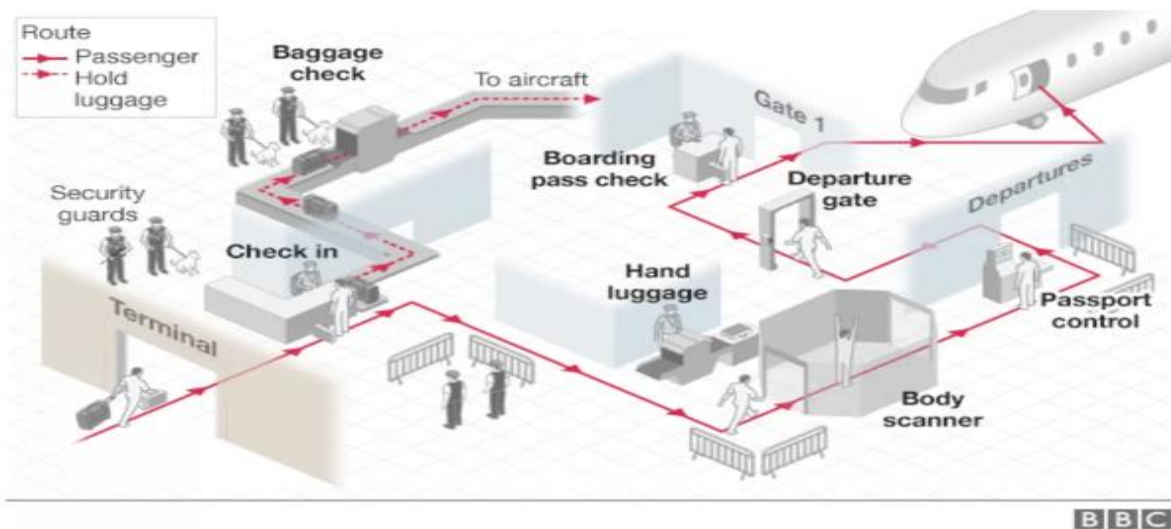
Područje	Prihodi od međ. Turizma	Međunarodni dolasci
Svijet	-1.0	0.5
Afrika	14.8	3.2
Amerika	-9.9	-6.1
Azija i Pacifik	5.1	5.1
Europa	-1.1	-0.5
Bliski istok	-1.6	-1.3

Izvor: WTO, Tourism Market Trends World Overview and Tourism topics, 2003 Edition

Teroristički napad na SAD ostavio je znatne tragove na njihov turizam jer na temelju podataka prikazuje se pad od 10%. kao rezultat izgubljeno je približno 6 milijuna poslova do kraja 2002. godine. Upravo ovakav razvoj događaja je područje Mediterana stavio pod nove turističke tokove jer se to područje smatralo znatno sigurnijim i bez vjerojatnosti novih terorističkih napada koji bi ugrozili posjetitelje ali i domaće stanovnike. U 2018. godini SAD je ostvario 217 miliona stranih dolazaka što je porast od 3% u odnosu na 2017. godinu. Mogućnost napretka turizma i razvoja destinacija uz adekvatnu regulaciju i osiguranje pokazuju uspješan rast broja dolazaka. Kako bi se uspostavio siguran protok putnika i posjetitelja uz međusobnu povezanost i dijeljenje podataka između država nastoji se stati na kraj takvim događajima koji bio ponovno ugrozili populaciju neke destinacije ali i svih njenih posjetitelja. Uspostavile su se tada nove kontrole i pojačale one koje su se već tada provodile kako bi se osigurao siguran protok putnika i kako bi se osigurao siguran boravak u destinacijama. Sigurnosne mjere u zračnim lukama postale su novitet, provjera prtljage i svih putnika uvedena je kao mjera prevencije budućih terorističkih napada.

¹⁵ <http://www.iags.org/costof911.html> (17.8.2022)

Slika 11. Sigurnosne mjere u zračnim lukama

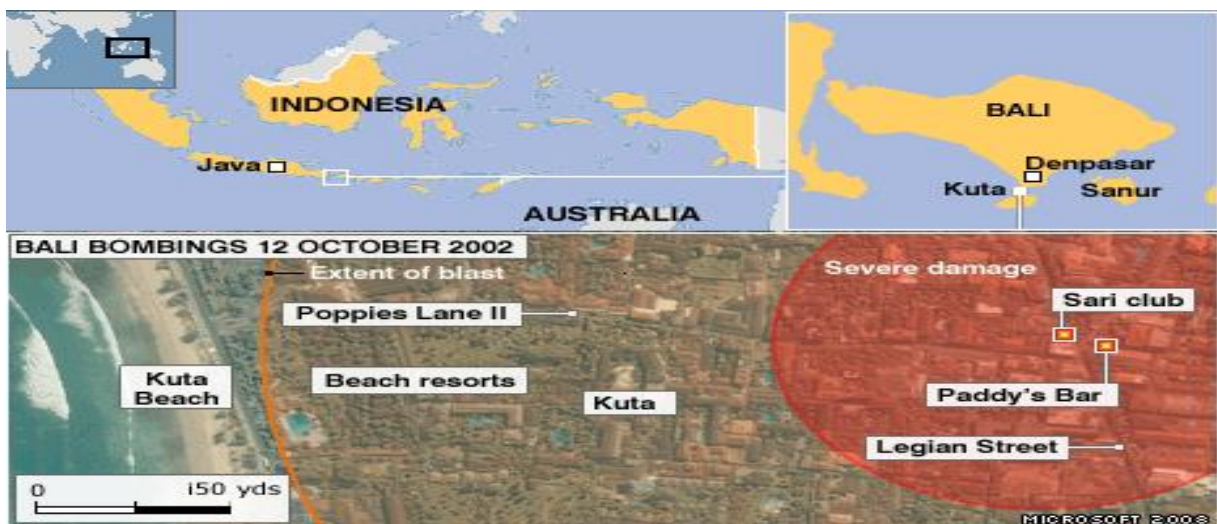
Izvor: <https://www.bbc.com/news/magazine-34731146> (17.8.2022.)

Teroristički napad na SAD 11. rujna 2001. godine uz velike štete i ljudske žrtve potaknuo je cijeli svijet na usmjeravanje pažnje prema sigurnosti putnika i domaćeg stanovništva. Upravo kontrola u zračnim lukama nakon navedenog napada postala je prisutna u cijelom svijetu. Pomoću kontrolnih provjera smanjuje se i onemogućuje prenošenje opasnih sredstava koji mogu utjecati na ljudske živote. Uz detaljnu provjeru i skeniranje prtljage na opasne predmete uvedena je i provjera putnika. Međusobna povezanost i informiranost između država vezana za tražene osobe i sve one koji imaju aktivne sudske postupke omogućuje detaljnu provjeru i osiguravanje sigurnosti za sve prisutne i brzu reakciju ako dođe do takve situacije. Uvođenje ovakvih sigurnosnih mjera osigurava sigurnost prilikom putovanja i posjeta destinacijama. Primjer je direktnog plana za utjecaj na mogući rizik i smanjivanje istoga u velikoj mjeri.

3.4.2. Bali 2002. godina

Bali je otok u Indoneziji koji je poznat kao jedno od posjećenijih turističkih destinacija. 2002. godine dogodio se teroristički napad u kojemu je izgubljeno 202 života, od toga 38 lokalnih stanovnika dok su ostali bili turisti. Napad je izveden tako što su eksplodirale 3 bombe a jedna je bila izrađena tako da se koristio automobil kao izvor eksplozije. Za glavnu metu odabrana je plaža Kuta koja je najpoznatija te ima male mjere sigurnosti. Na plaži su se nalazili sjevernoamerički i europski turisti koji su svoje slobodno vrijeme iskoristili za boravak na plaži.

Slika 12. Prikaz lokacija detonacije

Izvor: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3157478.stm> (18.8.2002)

Iz prikaza mogu se vidjeti lokacije koje su bile usko zahvaćene eksplozijom te kolika je razornost i utjecaj ostavila. Vanjski krug eksplozije širi se skroz do mora što znači da se eksplozija osjetila u cijelom području. Velika šteta je učinjena u području crvenog kruga koji se samim središtem destinacije, dok vanjski krug prikazuje područje sa lakšim oštećenjem.

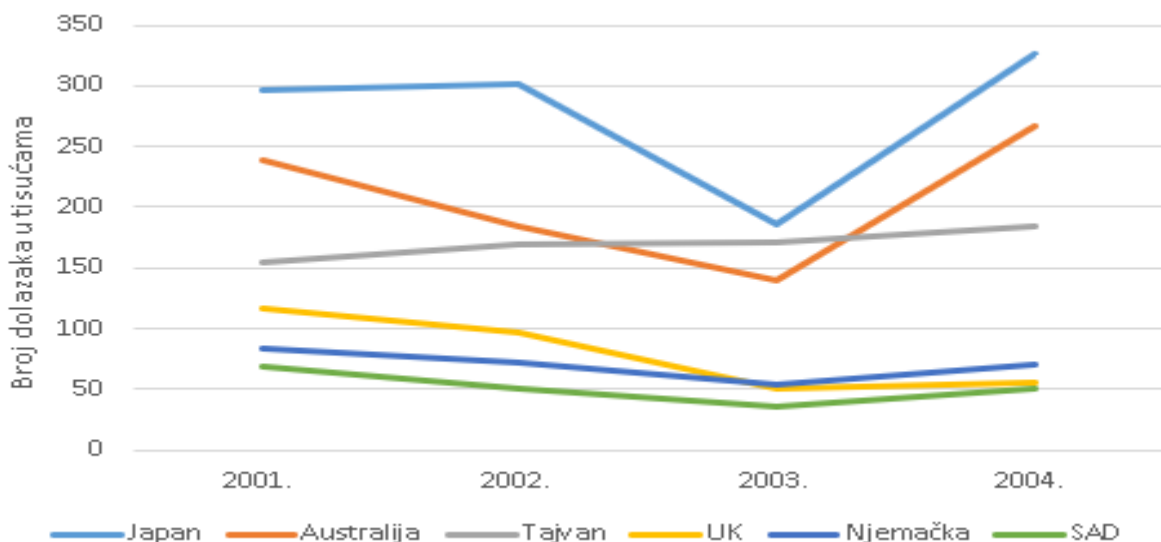
Slika 13. Materijalna šteta nakon eksplozija

Izvor: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3157478.stm> (18.8.2002)

Razornost napada ostavila je uz ljudske žrtve i velike materijalne štete. Na prostorima eksplozija vidljiva je nastala šteta koja je sve posjetioce ostavila u šoku. Nakon napada turistički posjeti su znatno pali te se Bali morao boriti sa ponovnim pridobivanjem povjerenja turista. Cijene posjeta destinaciji su drastično smanjene te su se nudili posebni paketi kako bi se postigla konkurentnost.

Graf 10. Broj međunarodnih dolazaka u Bali

Izvor: izrada temeljem

<https://www.balitourismboard.org/files/By%20Region%202000-2005.pdf> (20.8.2022.)

Osjetni pad posjeta koji je prikazan na grafu izazvan je terorističkim napadom te je Bali stavio u problematični položaj. Financijske poteškoće koje su nastale od smanjenog broja dolazaka i pokušaja obnove materijalne štete uvelike su usporile proces obnove imidža destinacije. Spomenuti paketi za postizanje konkurentnosti zadobili su pažnju obližnjih zemalja što se primijeti jer su Japan, Australija i Tajvan godinu dana nakon ponovno zabilježili povećanje broja dolazaka.

3.4.3. Pregled utjecaja terorističkih napada

U ovom se potpoglavlju tablično analiziraju utjecaji terorističkih napada koji za svoj utjecaj imaju velike materijalne štete i ljudske žrtve. Takvi napadi za cilj imaju zadobiti paniku i direktno utjecati na gospodarstvo države.

Tablica 5. Utjecaji terorizma

Teroristički napadi	Utjecaji na gospodarstvo	Utjecaji na turizam	Prijedlozi ublažavanja budućih događaja
SAD 11.rujna 2001.	Pad BDP-a, financijska zaduženost, nesigurnost u sustav, mogućnost nastanka krize	Smanjeni broj dolazaka od 6,1 %, nesigurna destinacija, dugotrajan proces obnove	Povećane kontrole, sigurnosne regulacije, kontrole letova, kontrole prtljage
Bali 2002.	Financijska zaduženost, pad BDP-a, krediti	Smanjeni broj dolazaka, zaduženost sektora	Obnova imidža destinacije, posebni paketi za postizanje konkurentnosti, podizanje sigurnosnih standarda

Izvor: Vlastita izrada

Napadi u SAD-u i Bali-u ostavili su velike tragove na gospodarstva te na turističku destinaciju kao takvu. Financijska sredstva za obnovu i zaduženja gospodarstva su stavila pod veliki pritisak. Kada je riječ o turizmu u oba slučaja je zabilježen veliki pad broja posjećenosti, te je proces obnove turističkih destinacija potrajao duže razdoblje. Primjer paketa za postizanje konkurentnosti kod Bali-a prikaz je reorganizacije i poticaja države na ponovni povratak turista u destinaciju.

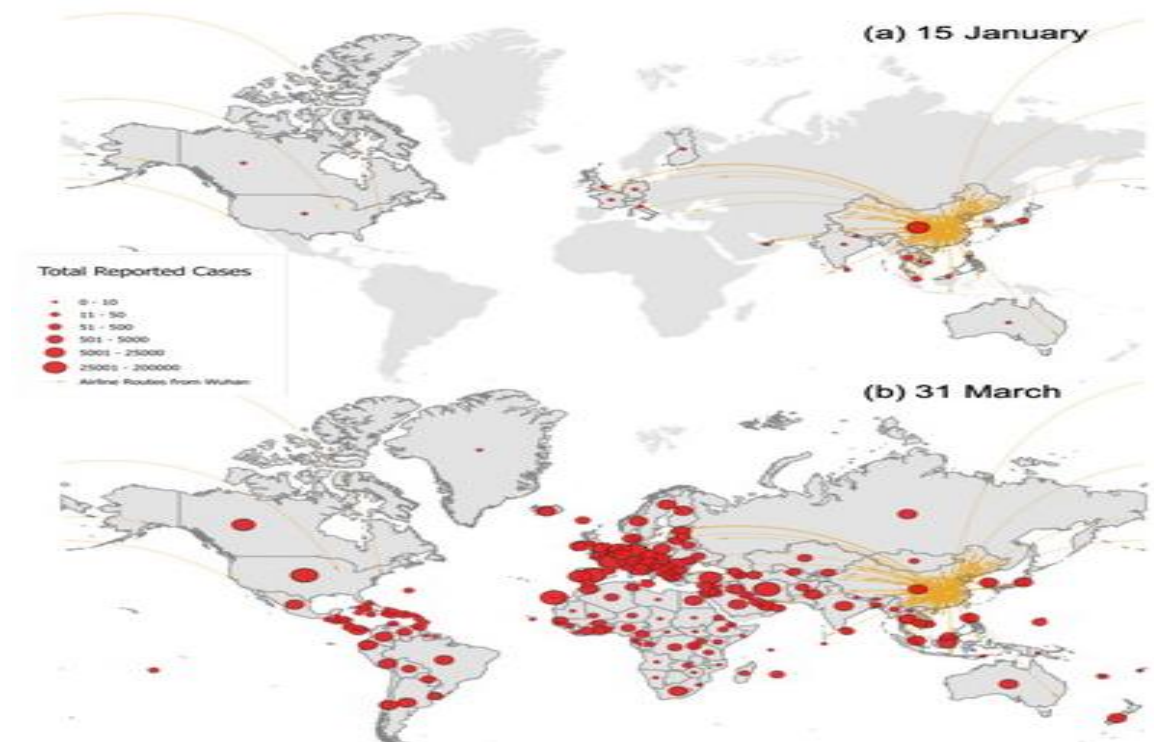
3.5. Zdravlje i zdravstveni utjecaji

Zdravlje i sigurnost turista glavna su obilježja i zadatak svakog turističkog putovanja. Kako bi se osigurao što sigurniji boravak u destinaciji potrebno je organizirati i obavijestiti sve posjetitelje i domaće stanovništvo o pravilima i ponašanja od širenja zaraznih bolesti. Veliki broj država zahtijeva cijepljenje prije putovanja van zemlje, ali to ovisi i o godišnjem dobu te mogućoj izloženosti zaraznim bolestima. Učestali kontakt sa posjetiteljima iz različitih krajeva svijeta može potaknuti brzo širenje zaraze koja će se lako prenijeti na druge kontakte osoba. Kada je riječ o turističkoj destinaciji očekuje se da turistički djelatnici imaju znanje o zdravstvenoj sigurnosti kako bi na vrijeme mogli uočiti i adekvatno reagirati ako bi došlo do mogućih znakova potencijalne zaraze. Pred kraj dvadesetog stoljeća sve su češće pojave različitih bolesti koje se ubrzano šire zbog dinamike suvremenog života. Globalne pandemije mogu uzrokovati katastrofalne posljedice kako na ljudsko zdravlje tako i na globalnu ekonomiju u cijelosti. Nemogućnost radnika za odlazak na posao velika je prepreka koju predstavljaju pandemije i tako se postupno gasi razvoj i napredak svjetske ekonomije. Sve otporniji virusi otežavaju učinkovito liječenje i prevenciju daljnje zaraze koja velikom brzinom razvija nove sojeve bolesti i može postati sve teža po zdravlje ljudi. Jedan od primjera je i COVID-19 koji se kao zadnji pokazao jako otpornim na sve vrste cjepiva, te uz sve mjere obrane od globalne pandemije i dalje raste broj zaraženih ovisno o godišnjem dobu. Prema UNWTO-u zdravstvena sigurnost i turizam ovise jedno o drugome jer omogućavaju siguran protok putnika i kontinuirano kretanje iz jedne destinacije u drugu. Zbog toga potrebno je obrazovana radna snaga u turizmu koja će uložiti napore prema osiguravanju sigurnog okruženja. Uz to potrebno je i obrazovanje putnika kako bi se znali zaštititi od mogućih posljedica kako za sebe tako i za svoje bližnje.

3.5.1. COVID-19

Pandemija koja je pogodila cijeli svijet te uz zdravstvenu krizu uzrokovala ogromnu financijsku nestabilnost u zadnje dvije godine. Svi gospodarski sektori osjetili su posljedice, posebice turistički sektor koji je baziran na međusobnom kontaktu i protoku ljudi. Pandemija se bazira na visoko otpornom virusu koji promjenom godišnjeg doba postaje sve otporniji te mijenja svoju strukturu te se iz tog razloga pojavljuje veliki problem u suzbijanju budućih zaraza. Novonastala cjeviva pokazala su se neučinkovitima u suzbijanju pandemije te se zaraza i dalje širi velikom brzinom jer se prenosi kapljičnim putem. Prvi oblik ove vrste zaraze zabilježen je 31. prosinca 2019. godine u kineskom Wuhanu.

Slika 14. Distribucija COVID-19 zaraze

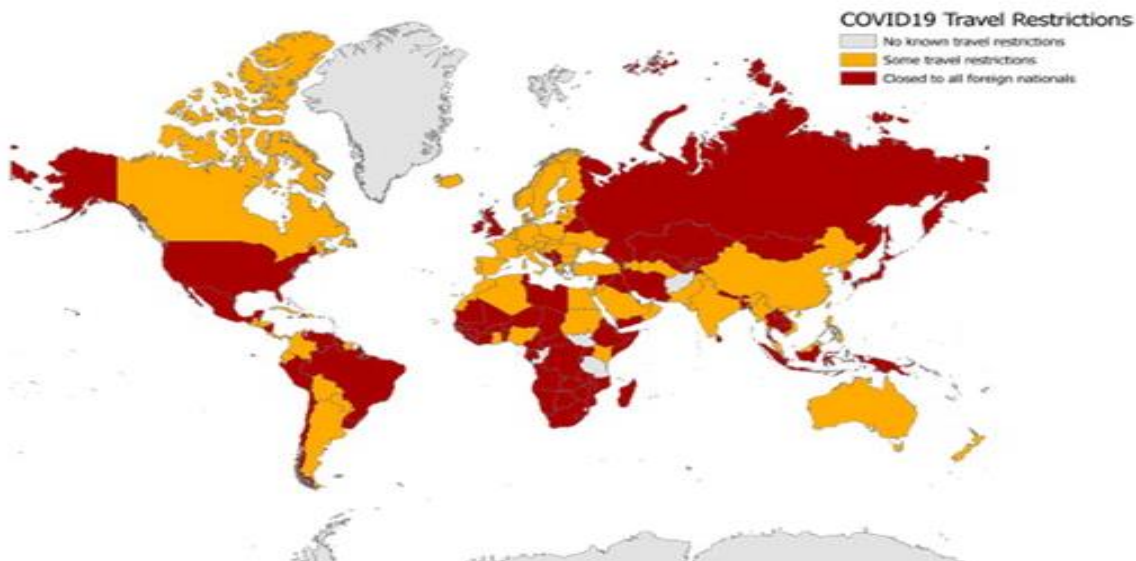

Izvor: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2020.1758708>

(22.8.2021.)

Nakon prvog zaraženog pacijenta u samo mjesec dana u regiji Wuhan nastalo je žarište zaraze. Međunarodnim protokom ljudi zaraza jedne regije koja se inače izolira i ograniči se vijek postojanja pretvorila se u globalnu pandemiju. Međusobna suradnja Svjetske zdravstvene organizacije, UNWTO-a te turističkom industrijom u globalu povezanu sa svim država za cilj ima osigurati učinkoviti i koordinirani odgovor na ovu krizu koja je zahvatila cijeli svijet. Kako bi se osiguralo smanjenje zaraze uvedene su restrikcije na međunarodna putovanja.

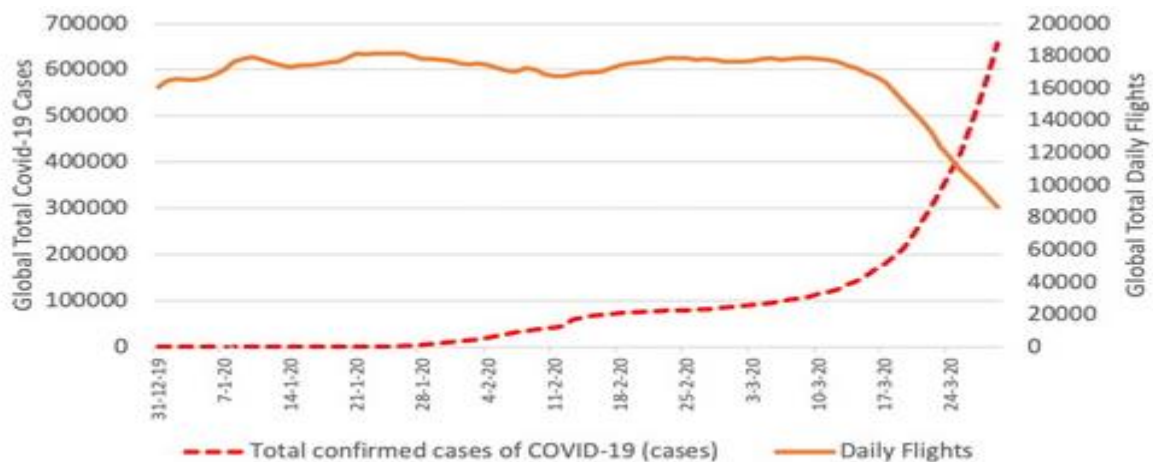
Slika 15. Zabrane putovanja na datum 31. ožujka 2020. godine

Izvor: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2020.1758708>
(22.8.2022)

Ograničenje međunarodnog putovanja svedeno je na dvije razine ovisno o situaciji u kojoj se nalazi svaka zemlja u odnosu na stupanj zaraženosti. Crvenom bojom na slici su označene zemlje koje su zbog prevelike zabrane bile zatvorene za sve strane posjetitelje dok drugi oblik razine je bio djelomično ograničenje koje se odnosilo na to da je putnik trebao imati negativan test na COVID-19 te je morao biti u samoizolaciji prilikom dolaska u destinaciju kako bi se pratilo postoji li mogućnost zaraze ako je virusu trebalo duže za razvijanje u tijelu osobe. Ako se uzme u obzir rasprostranjenost virusa, može se zaključiti da je do sada riječ o najvećoj pandemiji koja se desila u svjetskoj povijesti. Ovo je prvi oblik pandemije koji je zahvatio cijeli svijet jer do sada sve pandemije su bile ograničene na određene regije i nisu se širile poput COVID-19 virusa.

Slika 16. Prikaz broja zaraženih u odnosu na broj letova u 2020.oj godini

Izvor: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2020.1758708>

(22.8.2022)

Kako se zaraza širila tako je opadao i broj letova jer nije postojala mogućnost ulaska stranih turista u destinacije koje su bile pod ograničenjima. Osobe koje su putovale bile su vezane za poslovne svrhe te je putovanje iz osobnih razloga i odmora palo na nulu jer svi su bili zabrinuti zbog zaraze ali i mogućnosti ostanka u destinaciji ako se situacija pogorša i ne mogu se vratiti u svoju zemlju i nastaviti sa poslovnim obvezama. COVID-19 ostavio je velike posljedice na ekonomiju svih država ali i na njihove građane koji se od straha za zarazom i dalje pokušavaju suzdržavati od putovanja i kontakta sa velikim brojem osoba.

3.5.2. Mjere zaštite od zaraze i utjecaji u turizmu

Zanemarivanje pojave COVID-19 virusa od strane lidera diljem svijeta dovelo je do ubrzanog širenja pandemije. Stabilizacijom zaraze u Wuhan-u nakon dva mjeseca virus se prenio već na sve kontinente zbog velikog broja međunarodnih letova. Do 15. travnja potvrđeni slučajevi približili su se na 2 milijuna (s više od 125 000 smrtnih slučajeva) u više od 200 zemalja.¹⁶ Zbog ograničenosti i nepouzdanosti testova stvarni broj zaraženih ostao je nepoznat. Kako bi se što efikasnije suzbila rastuća pandemija

¹⁶ Gössling, S.; Scott, D.; Hall, C., M.: Pandemics, tourism and global change: rapid assessment of COVID-19, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 29, 2021., dostupno na <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2020.1758708> (23.8.2022.)

države su donesle odluke o socijalnom distanciranju, izolacijama, zatvaranju ustanova i zabrana događaja i okupljanja ljudi u većem broju od tada dopuštenog. Nepostojanje cjepiva u tom trenutku doprinio je razvoju pandemije i brzim odlukama od strane stožera za zaštitu. Nakon što je 11. ožujka proglašena globalna pandemija te se ubrzano radilo na pronalaženju rješenja za izradu cjepiva. Nakon prvih doza dano je na odabir ako se ljudi žele cijepiti ili ne. Preporuka je bila cijepljenje kako bi se zaštitilo starije i bolesne jer virus u tom trenutku nije pogađao mladu populaciju. Rastom broja zaraženih rasla je i kriza koja je popraćena smanjenjem broja zaposlenih i stavljanjem firmi na „pauzu“ zbog mjera zaštite i izolacije bolesnih. Nakon proglašenja pandemije dolazi do obavezne karantene koja je utjecala na djelomično i potpuno zatvaranje granica koje je direktno utjecalo na putovanja i međunarodni turizam. Neke od država su zadržale strože mjere kao osiguranje za svoje građane dok su druge zemlje kretanjem broja zaraženih donosili postupne mjere i dozvoljavali putovanja uz mjere opreza i zaštite. Procijepljenost putnika postala je obavezna jer bez potvrde o primanju cjepiva nije se moglo putovati u određene zemlje te su na taj način prisilno ograničeni letovi i kretanje ljudi. Usporavanje međunarodnog zračnog prometa je u samo nekoliko tjedana drastično palo zbog svih ograničenja koja su se odnosila na međunarodni i domaći turizam. Međunarodna putovanja postaju sve teža i svi oblici putovanja su otežani zbog zatvaranja granica između država. Kako bi se pobliže opisala tadašnja situacija za primjer se mogu uzeti i putovanja kruzerima koja su veliki broj ljudi ostavili u sobama kruzera zbog zaraze i onemogućen im je povratak kućama. Tisuće putnika ostali su na moru jer kruzeri nisu bili u mogućnosti uploviti u luke i osigurati svojim putnicima siguran povratak na kopno. Zdravstvena sigurnost postala je glavna tema i svjesnost o opasnosti zarazom izazvala je veliku paniku. Veliki pritisak medija i svakodnevne objave novo zaraženih u svijetu ljudima su stvorili paniku i nepovjerenje u sigurnost destinacija i vjerojatnosti putovanja na odmor. Borba protiv pandemije pokazala je da su putnici željni odlaska na odmor i posjeta turističkim destinacijama.

Kako bi se potaknula svjesnost javnosti na opasnost zaraze izrađeni su oglasi koji su bili promovirani putem medija i televizijskih kanala.

Slika 17. Savjeti za prevenciju i zaštitu zdravlja

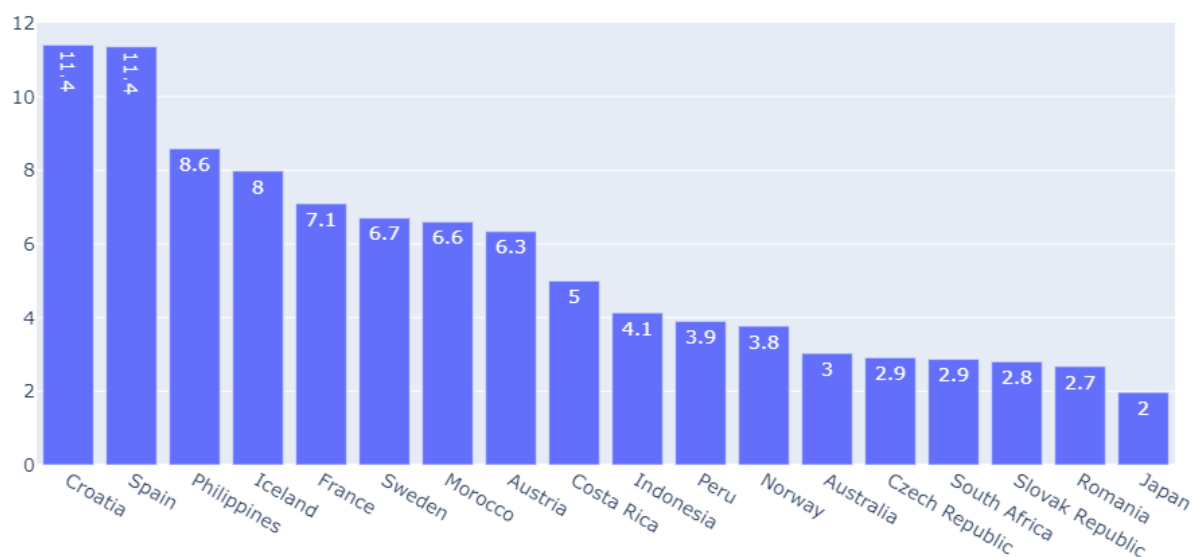
Izvor: hzjz.hr <https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/09/Mjere-prevencije-COVID-1.jpg> (25.8.2022.)

Sve države u suradnji sa Svjetskom zdravstvenom organizacijom su provodile obrazovanje i informiranje o važnosti održavanja razmaka i pridržavanja sigurnosnih mjera kako bi se zaštitili životi svih ljudi. Turizam kao skup gospodarskih djelatnosti diljem svijeta pretrpio je velike financijske poteškoće. Niti jedna zemlja nije otporna na nedostatak turizma pogotovo zemlje kojima je turizam jedna od jačih gospodarskih grana. Pokušaj oživljavanja globalnog gospodarstva nije se mogao nastaviti bez uvjeta da se ne ugrozi zdravlje putnika i ostalih ljudi koji stupaju u izravni kontakt. Procijepljenost je doprinijela smanjenju broja smrtno stradalih ali nije uspjela smanjiti broj zaraženih ili ga potpuno ukloniti.

3.5.3. Utjecaj COVID-19 na međunarodni turizam

Nemogućnost protoka putnika i posjetitelja u turističkim destinacijama ostavila je veliki trag na zemlje koje svoje ekonomije orijentiraju prema turizmu. Turizam ima 10,3% ukupnog BDP-a i 10,3% ukupne zaposlenosti u 2019. godini¹⁷. Time zauzima jednu od glavnih uloga u svjetskoj ekonomiji. Zemlje poput Španjolske i Italije doprinose turizmu njihovom BDP-u iznosu 14,3% i 13% što je veće od svjetskog prosjeka.

Graf 11. Udio turizma u BDP-u država

Izvor: <https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/impact-covid-19-international-tourism-industry> (25.8.2022.)

Zdravstvena kriza koja je nastala je događaj bez presedana koji će na turističku industriju ostaviti veliki trag te povratak i stabilizacija biti će teški i dugotrajni. Glavni razlog tome je činjenica da COVID-19 pandemija ugrožava osnove turističkog gospodarstva, to jest:

1. Iznos diskrecijskog dijela dohotka koji se troši na turizam i putovanja postaje manji zbog globalne gospodarske krize i pada BDP-a većine razvijenih zemalja koje su u isto vrijeme i glavna emitivna tržišta.
2. Smanjuje se prometna povezanost emitivnih i receptivnih turističkih regija zbog uvođenja epidemioloških mjera koje su usmjerene na sprječavanje brzog širenja bolesti i destinacije su sve teže dostupne ili su u potpunosti nedostupne.

¹⁷ WTTC, <https://wtcc.org/research/economic-impact/world2019> (20.9.2022.)

3. Smanjuje se i sloboda kretanja građana unutar zemlje stalnog boravka što dovodi do smanjenja domaće potražnje.
4. Bolest COVID-19 u najvećoj mjeri ugrožava starije dobne skupine koje su do sada bile jedan od najbitnijih tržišnih segmenata za produljenje turističke sezone, a koji će vjerojatno odsada biti osjetno manje skloni putovanjima pa će se shodno tome i povećati problem zaposlenosti, koji muči ne samo hrvatski turizam već i turizam svih zemalja čija se ponuda zasniva na turizmu „sunca i mora“.
5. Generalno gledano, narušava se povjerenje između turističke ponude i potražnje, što je možda i najveći problem uzimajući u obzir to da se povjerenje dugo gradi te se lako gubi, ali to predstavlja očekivanu reakciju ljudi na nekontrolirano i brzo širenje nove, nepoznate i potencijalno smrtonosne zarazne bolesti.¹⁸

Temeljem prethodnih zaključaka tj. analize scenarija faznog pristupa oporavku turističkog tržišta nakon pandemije uočava se pad u smislu dohotka, prometne povezanosti, slobode kretanja, koncentracije ljudi u pojedinim periodima godine radi izbjegavanja masovnosti, gubitak povjerenja zbog potencijalne ugroženosti i brige za zdravlje.

Pandemija COVID-19 i direktni utjecaj pandemije na međunarodni i domaći turizam ostavljaju traga na zapošljavanje u turističkom sektoru. Zemlje Europe prema prikazanoj situaciji imaju veliki postotak ukupnih radnih mjesta u turističkom sektoru. Nemogućnost poslovanja i produženje pandemije ključni su elementi koji direktno utječu i otežavaju gospodarstvo. Ukupno povjerenje koje su destinacije izgradile sa svojim posjetiteljima potrebno je obnoviti i uz povoljniju pandemijsku situaciju jamčiti sigurnost za sve koji se odluče posjetiti destinacije.

¹⁸ Krešić, D.; Mikulić, J.: Scenarij faznog pristupa oporavku turističkog tržišta nakon COVID-19 pandemije, Institut za turizam, str 6., dostupno na http://www.iztg.hr/files/file/RADOVI/KNJIGE/2021_e-knjiga_COVID-19_-_prijetnja-i-prilika-za-HR-turizam.pdf (25.9.2022.)

Slika 18. Zaposlenost u turizmu na primjeru Europe

Izvor: <https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/impact-covid-19-international-tourism-industry> (25.8.2022)

Sva ograničenja koja su donesena zbog pandemije direktno utječu na sve oblike smještaja i uslužnih djelatnosti koje su usko povezane sa turizmom. Očekivano trajanje pandemije se produžuje te na taj način sve više ostavlja traga na turizam koji će u odnosu na neke druge gospodarske sektore trebati duži vremenski period za oporavak. Zemlje u kojima je turizam primarna djelatnost trebaju pratiti odvijanje događanja te osigurati svu moguću zaštitu i sigurnost kako bi ponovno pridobile povjerenje turista i na taj način osigurali ponovne dolaske.

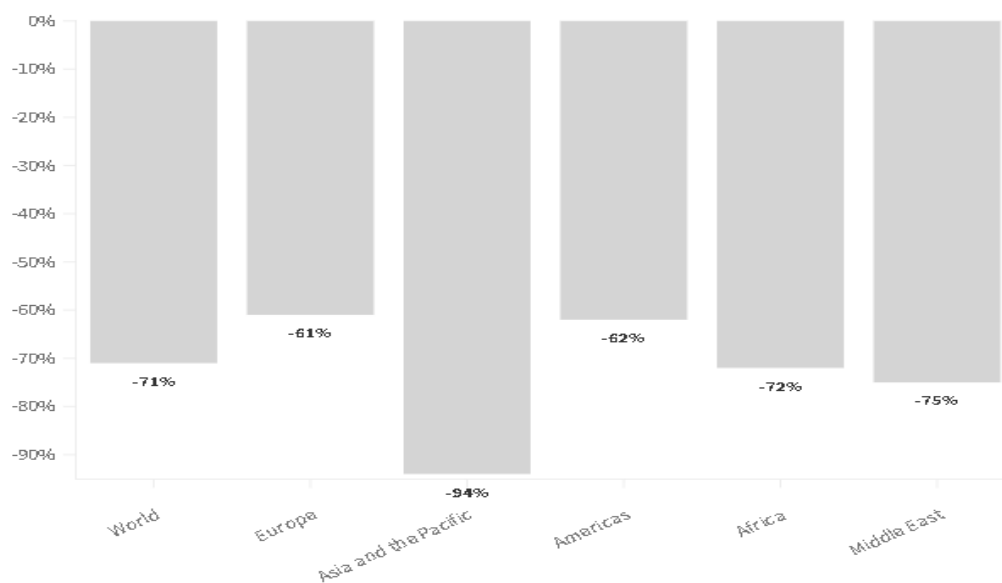
3.5.4. Pad turizma za vrijeme COVID-19

Prema UNWTO-u, 2020. godina bila je najlošija u povijesti za svjetski turizam, sa smanjenjem međunarodnih turističkih dolazaka za 74%, odnosno za oko milijardu manje nego u prethodnoj, 2019. godini.¹⁹ Ograničenje putovanja i poštivanje mjera uzrok su smanjenog broja dolazaka koji je rezultirao pandemijom. Mjere suzbijanja pandemije ostavile su veliki trag na turizam jer ograničavaju mobilnost putnika i

¹⁹ Ministarstvo turizma i sporta <https://mint.gov.hr/vijesti/za-turizam-2020-povijesno-najgora-godina-milijardu-turista-manje-putovalo-svijetom/22263> (30.9.2022)

zahtijevaju socijalnu udaljenost. Zbog kolapsa međunarodnih putovanja u 2020. godini procjenjuje se gubitak izvoznih prihoda od turizma na oko 1300 milijardi američkih dolara.²⁰ Takvi rezultati nešto su veći od 10% u odnosu na financijsku krizu iz 2008. godine. Mala i srednja poduzeća izložena su najvećim gubitcima jer ne mogu pokriti troškove dok su mjere na snazi kao velika poduzeća. Pretpostavke su da će se za povratak na „staro“ trebati čekati do 2024. godine ili čak 2025. godine jer za oporavak turističkog sektora treba puno više vremena u odnosu na neke druge gospodarske grane. Prema UNWTO-u predviđanja su u prosijeku četiri do četiri i pol godine kako bi se turizam vratio na staru uz vjerojatnost da se pandemija ne nastavi ubrzano širiti i napredovati u smislu novih oblika zaraza. Zabrane putovanja pogodile su turizam u globalnom smislu jer se ograničilo slobodno kretanje i posjet. Kako bi se prikazao utjecaj ograničenja na međunarodna putovanja može se pogledati graf 12.

Graf 12. Dolazak turista 2021. godine u odnosu na 2019.

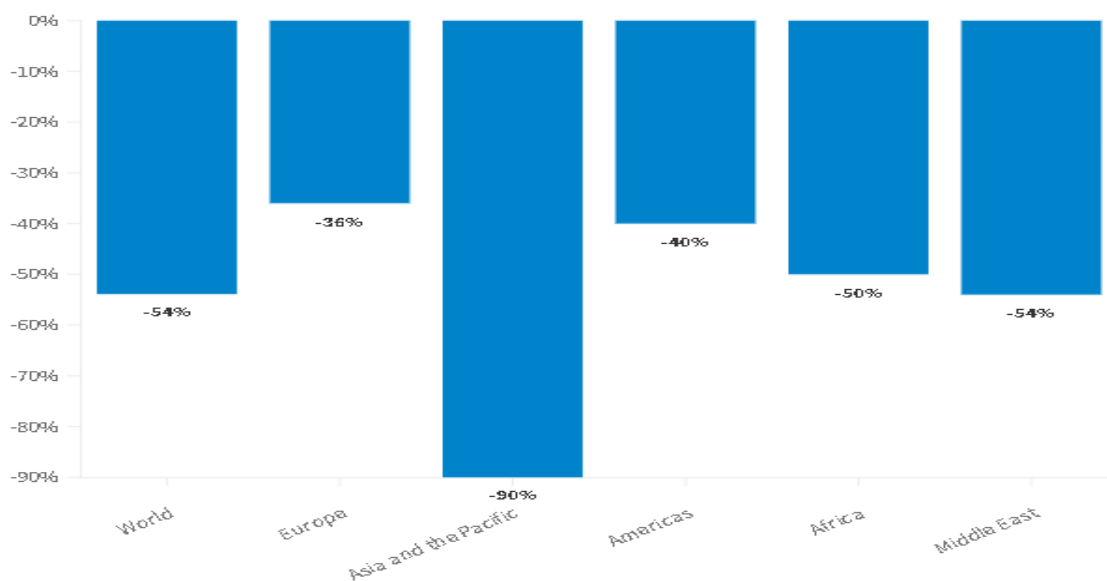
Izvor: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> (30.8.2022)

Uvedena ograničenja na globalnoj razini uzrokovala su ukupno 71% manje dolazaka nego u 2019. godini. Najveći pad u broju dolazaka primjećuje se kod Azije i Pacifika koji sa ukupno 94% manje dolazaka u odnosu na 2019. godinu predvode na globalnoj razini. Kako bi se suzbila pandemija uvedene su različite mjere opreza i mjere koje

²⁰ Ibidem.

zabranjuju slobodno kretanje i na taj način ograničili turističke destinacije. Kako bi se osiguralo smanjenje zaraze potrebno je efikasno reagirati i na taj način zadobiti sigurnost i izbjeći paniku i potpunu nesigurnost. Upravo je to razlog zbog kojega su toliko drastične brojke dolazaka u 2021. godini gdje je glavni cilj bio suzbiti širenje pandemije uz razumijevanje posljedica na ukupno gospodarstvo tako i na turizam.

Graf 13. Broj dolazaka turista 2022. godine u odnosu na 2019. godinu

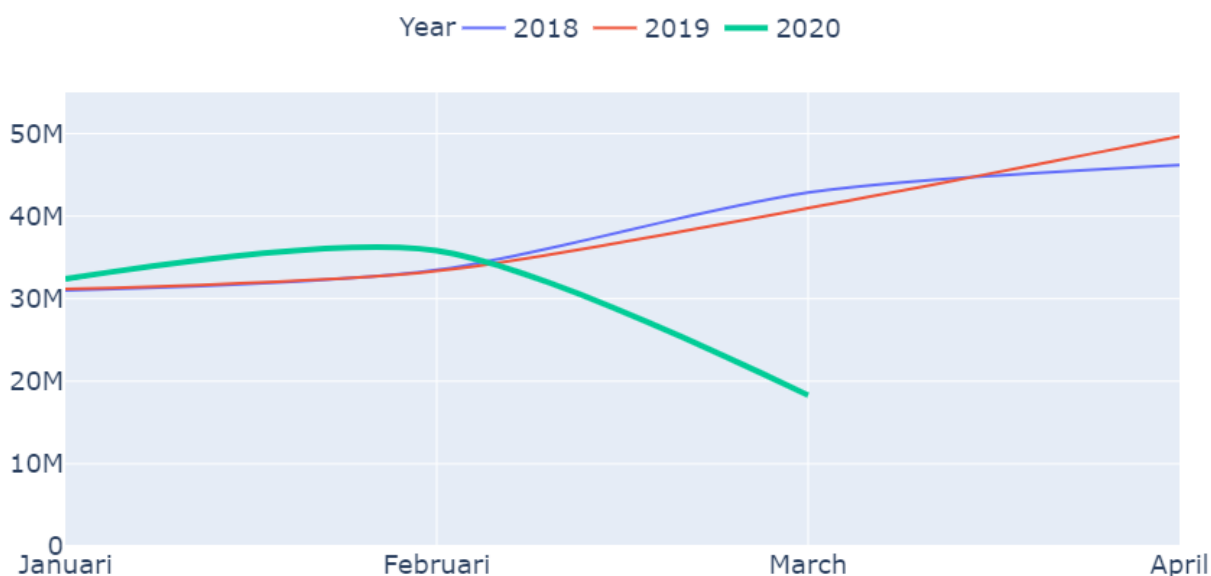
Izvor: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> (30.8.2022)

Analizom grafa 13. (razdoblje od siječnja do svibnja iz 2022. godine) primjećuje se da je u odnosu na 2021. godinu porastao broj međunarodnih dolazaka iako je on još uvijek u znatnom padu u odnosu na 2019. godinu. Razlog ovakvim pozitivnim rezultatima za vrijeme pandemije je učinkovito reagiranje na predstavljene kritične uvijete koje predstavila pandemija i na taj način se suzbila daljnja nekontrolirana zaraza. Velika procijepljenost i pridržavanje mjera sigurnosti osigurali su razvijenim zemljama međunarodna putovanja i otvaranje granica drugih država uz propisano pridržavanje mjera sigurnosti.

Graf 14. ukazuje na pad broja noćenja. U prvom tromjesečju 2020. u međunarodnom turizmu se već smanjio intenzitet aktivnosti tj. njegova dinamika za 22%, s padom od

57 % u ožujku.²¹ Ukupni broj noćenja i dalje nastavlja sa padom u odnosu na prijašnje godine. Postavljena ograničenja direktno djeluje prema sprječavanju pandemije.

Graf 14. Broj noćenja u turističkom smještaju od travnja 2018. do 2020. godine

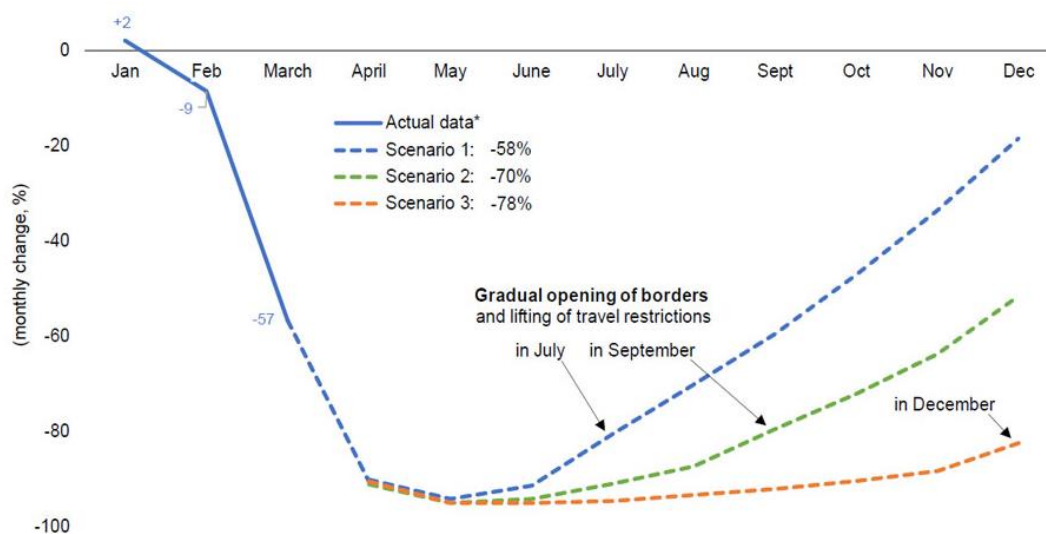
Izvor: <https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/impact-covid-19-international-tourism-industry> (30.8.2022.)

Iz prijašnjih grafova može se vidjeti daljnji utjecaj donesenih mjera koji prikazuje da se u 2020. godini pad broja posjeta i noćenja nastavio. Zatvaranje granica i pridržavanje mjera pokazali su se učinkovitim sa borbom protiv virusa. Preventivne mjere bi se trebale zadržati i u budućnosti zbog mutacije virusa i utjecaja na slobodnu kretanja. Zbog toga se i provode mjere sigurnosti kako od pandemija tako i od različitih napada koji za cilj imaju minoriziranje posljedica takvih pojava ali i njihova prevencija.

Prilagodбом i organizacijom destinacija 2021. godine je osiguran povratak turista u destinacije. Uslijedilo je postupno otvaranje granica pri čemu su destinacije, uz poduzete mjere zdravstvene sigurnosti, iskoristile pružene prilike kroz prilagodbe u kriznim situacijama. Stoga je primjetan rast posjeta u odnosu na 2020. godinu.

²¹ Dana.europa.eu <https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/impact-covid-19-international-tourism-industry> (30.9.2022.)

Graf 15. Scenariji utjecaja COVID-19 na međunarodni turizam

Izvor: <https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/impact-covid-19-international-tourism-industry> (30.8.2022.)

Prema predviđanjima stručnjaka i WTTC-a koje je provelo istraživanje zaključuju da će industrija izgubiti 2,7 bilijuna USD u 2020. godini te da su miliju radnih mjesta ugroženi. Procjenjuju da je azijsko-pacifička regija jedna od najviše pogođenih sa 63,4 milijuna gubitaka radnih mjesta. Za Europu njihova istraživanja sugeriraju da će biti izgubljeno 13 milijuna radnih mjesta u sektoru putovanja i turizma, što će rezultirati gubitkom BDP-a u turizmu od 633 milijarde eura.²² Pogleda li se u nazad predviđanja su približno bila točna u smislu da će se i dalje nastaviti pad broja posjeta te da će se uz postupne mjere osigurati otvaranje destinacija koje nisu žarište zaraze te imaju osigurane uvijete za održavanje takvih uvjeta. Procijepljenost i nove spoznaje o virusu uvelike su olakšale situaciju oko panike populacije i nesigurnosti napuštanja svojih domova. Zbog toga se primijeti uzastopni rast iz godine u godinu koji bi trebao nastaviti rasti u budućnosti s tim da sva predviđanja vezana za pandemiju spominju rok od 4 do 6 godina za povratak na staro i potpuni oporavak.

²² Dana.europa.eu <https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/impact-covid-19-international-tourism-industry> (30.8.2022.)

3.5.5. Mjere pomoći za sektor turizma

Za ublažavanje kriza koje su nastale širenjem pandemije gospodarstva uz međusobnu organizaciju trebaju napraviti plan oporavka. Već su poduzete mjere koje je Europski parlament predložio na nacionalnoj i europskoj razini kako bi se potaknule industrije i vratile gospodarstva u mogućnost oporavka. Veliku ulogu u izradi pojedinačnih planova preuzele su države na nacionalnim razinama i uz pomoć drugih država su kreirale međusobnu mrežu udruženja radi razmjene informacija i iskustava. Rezervirano je 37 milijardi eura od strane Europske komisije koji bi se trebali dodijeliti za inicijativna ulaganja u poduzeća i podržao se njihov opstanak i živote ljudi koji su ostali bez posla. Na nacionalnim razinama većina zemalja svoju strategiju bazira na raznim potporama gospodarstvu kao što su subvencije za isplate plaće radnika, veći benefiti za zadržavanje radnika i isplaćivanje plaća zaposlenicima, zajmovi, jamstva, smanjena porezna davanja i slične vrste potpora kako bi gospodarski sektori ponovno započeli sa proizvodnjom i djelovanjem.

Tablica 6. Utjecaji COVID-19

COVID-19	Utjecaji na gospodarstvo	Utjecaji na turizam	Prijedlozi ublažavanja budućih događaja
Zatvaranje granica	Smanjenje BDP-a, pojava krize, zaustavljanje međunarodne trgovine, smanjeni broj radnih mjesta	Ograničavanje kretanja, nepostojanost turista, turističke destinacije bez posjetitelja, ukidanje letova i svih prijevoznih usluga	Kontrola broja zaraženih, poticanje svijesti o mjerama zaštite, izoliranje zaraženih
Procjepljivanje stanovništva	Utjecaj na BDP, velika zaduženja, stavljanje ekonomije na pauzu	Ograničavanje kretanja, kontrola putnika, smanjeni broj posjeta	Veća procijepljenost, poticanje svijesti na moguće zaraze,

Izvor: vlastita izrada

Na temelju predstavljene tablice može se vidjeti da pandemija ima direktni utjecaj na gospodarstvo svih zahvaćenih država. Gase se radna mjesta zbog nemogućnosti odlaska na posao i donošenja novih odluka o zabrani kretanja. Zatvaraj use granice između država koje onemogućuju međusobnu razmjenu dobara i to je jedan od načina ulaska u recesiju. Kada je riječ o turizmu onemogućuje se slobodno kretanje putnika, ukidaju se avionski letovi, autobusne linije i drugi oblici prijevoza zbog pokušaja suzbijanja pandemije. Takav pristup ugasio je turizam i na temelju predstavljenih

podataka se može vidjeti da je u 2021. godini najviše ispaštala Azija i Pacifik gdje je turizam pao za 94%. Zdravlje i sigurnost prvobitan su cilj svih tako i država kada dođe do pojave pandemije. Upravo zbog toga donesene su mjere koje bi trebale osigurati i kontrolirati novonastalu pandemiju.

3.6. Rat i ratna razaranja

Ratna razaranja sprječavaju daljnje aktivnosti kao što su putovanja na odmor jer su destinacije kroz povijest vodile poslijeratnu bitku sa recesijom i pokušajem obnove. Rat je u općem smislu potraga ili zaštita nacionalnih interesa uporabom sile.²³ Sukobi između država nastaju zbog nesuglasica ili namjera za proširenjem svojih granica te zbog nedostatka prirodnih bogatstava. Rat je, prema enciklopedijskoj definiciji, stanje oružanog sukoba između subjekata međunarodnog prava koje podrazumijeva upotrebu sile.²⁴ Utjecaj rata na države koje sudjeluju u njemu i sve okolne države u regiji ostavlja posljedice kako u ekonomskom smislu tako i u psihološkom. Pod uporabom sile smatra se korištenje vojnog oružja i opreme koja ima razorne efekte na građevine ali i na ljudske živote. Dugotrajno ratovanje onemogućuje normalno funkcioniranje u smislu proizvodnje i opskrbe potrebne za napredovanjem već se sav fokus stavlja na proizvodnju oružja i sredstava potrebnih za opskrbu vojske i vojnih operacija. U ratu zapravo nema stvarnog pobjednika jer se utjecaj na ljudske živote i opasnosti ne može smatrati pobjedom nad nekom državom.

Nakon završetka rata oporavak je dugotrajan i težak jer iziskuje velika novčana sredstva koja su iscrpljena tokom ratovanja i na taj način ekonomije država sudionika imaju velike poteškoće za ponovni i uspješni nastavak razvoja. Obnova infrastruktura jedna je od glavnih ciljeva koji se mora postići povratkom ekonomije i proizvodnjom. Razrušene tvornice i gradovi sprječavaju radnike za obavljanje svakodnevnih poslova i sudjelovanja u obnovi. Pritom zemlje orijentirane na turizam gube zbog promjene međunarodnih tijekova, od nesigurnih ka sigurnim destinacijama.

²³ Mandić I.; Definiranje rata za 21. stoljeće, str- 79., <https://hrcak.srce.hr/file/250352> (14.9.2022.)

²⁴ Đipalo, S.; Pravedni rat – osvrt na stranu doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine. <https://hrcak.srce.hr/clanak/235056> (14.9.2022.)

Slika 19. Berlin nakon bombardiranja

Izvor: jutarnji.hr <https://static.jutarnji.hr/images/live-multimedia/binary/2020/2/13/11/profimedia-0363132197.jpg> (15.9.2022.)

Iz današnjeg pogleda na gradove koji su bili pogođeni ratnim razaranjima može se izdvojiti fenomen razvoja mračnog turizma. Isti se definira kao obilazak mjesta teških stradanja i pogibelji koji su uzrokovani ratom ili nekim drugim uzrocima (Vuković, B., 2010.). Promocija ovakvog sadržaja na različitim lokacijama predstavlja neprocjenjivu važnost u smislu memorabilije za lokalno stanovništvo i posjetitelje.

Ovakve lokacije unutar turističke ponude potiču suradnju dionika tj. razvoj partnerstava ali i suradnju zemalja u svrhu sigurnosti i rješavanja mogućih budućih konflikata.

3.6.1. Rat u Ukrajini

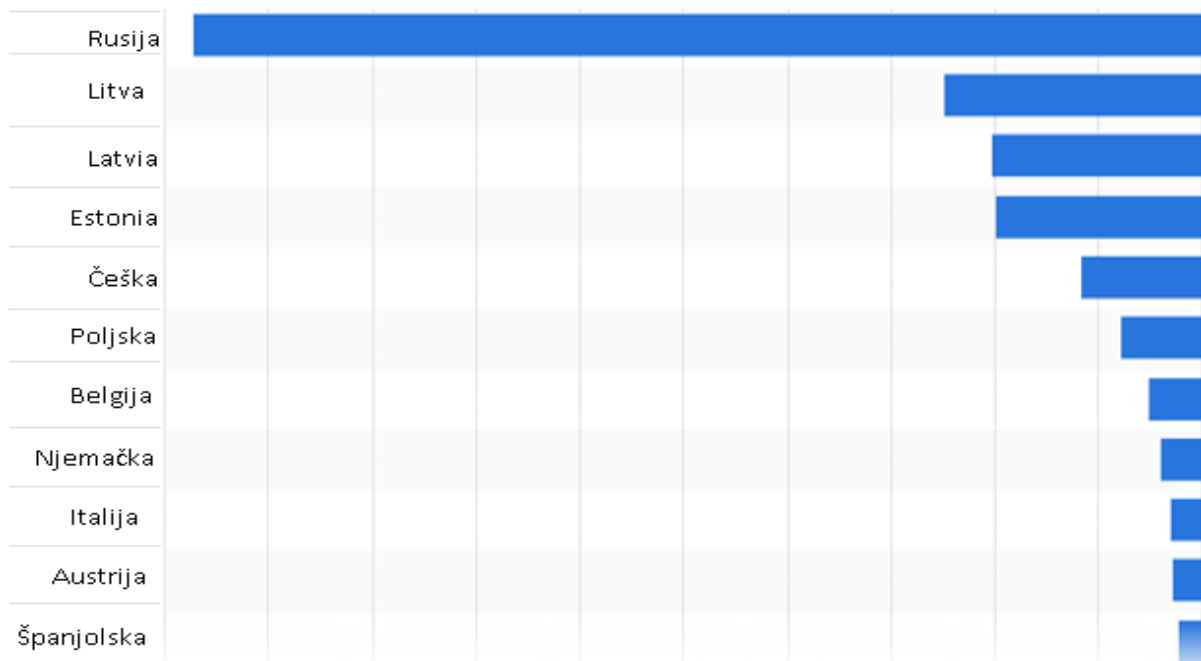
Trenutni rat između Rusije i Ukrajine veže se još za događaje iz 2013. godine te nije događaj koji je proizašao nenadano. Događanja su se odvila tako što je Ukrajina 2013. godine odbila ponudu Europske unije za zahtjevom za pridruživanja te se odlučila na suradnju s Rusijom. Sljedećih godina situacija je ostala nepromijenjena te se zapad uz svoje zahtjeve iskazao kao prijatnija Rusiji i na taj način pokrenuo ponovne sukobe između pobunjenika koji su bili podijeljeni između istoka i zapada. 24. veljače

2022. godine. Rusija je izvršila vojnu invaziju na područje Ukrajine. Plan invazije bio je zauzeti veliki geografski prostor zbog nepripremljenosti Ukrajinskih vojnih snaga, ali plan nije izvršen kako je zamišljen te su se Ukrajinske snage raspodijelile i organizirale obranu. Rat je još uvijek u tijeku te su materijalne štete velikih razmjera i ljudske žrtve su prisutne na obje strane.

3.6.2. Ekonomski utjecaj rata u Ukrajini

Rat u Europi je ponovno raspodijelio svijet te su Rusija i njezini saveznici osuđeni od strane zapada. Odmah nakon invazije donesene su odluke o zabrani trgovanja sa Rusijom i svih trgovinskih oblika. Bankarski sektor također je pretrpio velike štete jer je zapad kroz svoje odluke zabranio poslovanje ruskih banaka u ostatku svijeta. Rusija kao jedna od najvažnijih izvoznika i opskrbnika Europe plinom i gorivom uz sve nametnute zabrane očekuje promjene dolaskom hladnijeg vremena.

Graf 16. Procjena promjene BDP-a zbog trgovinskih ograničenja Rusiji

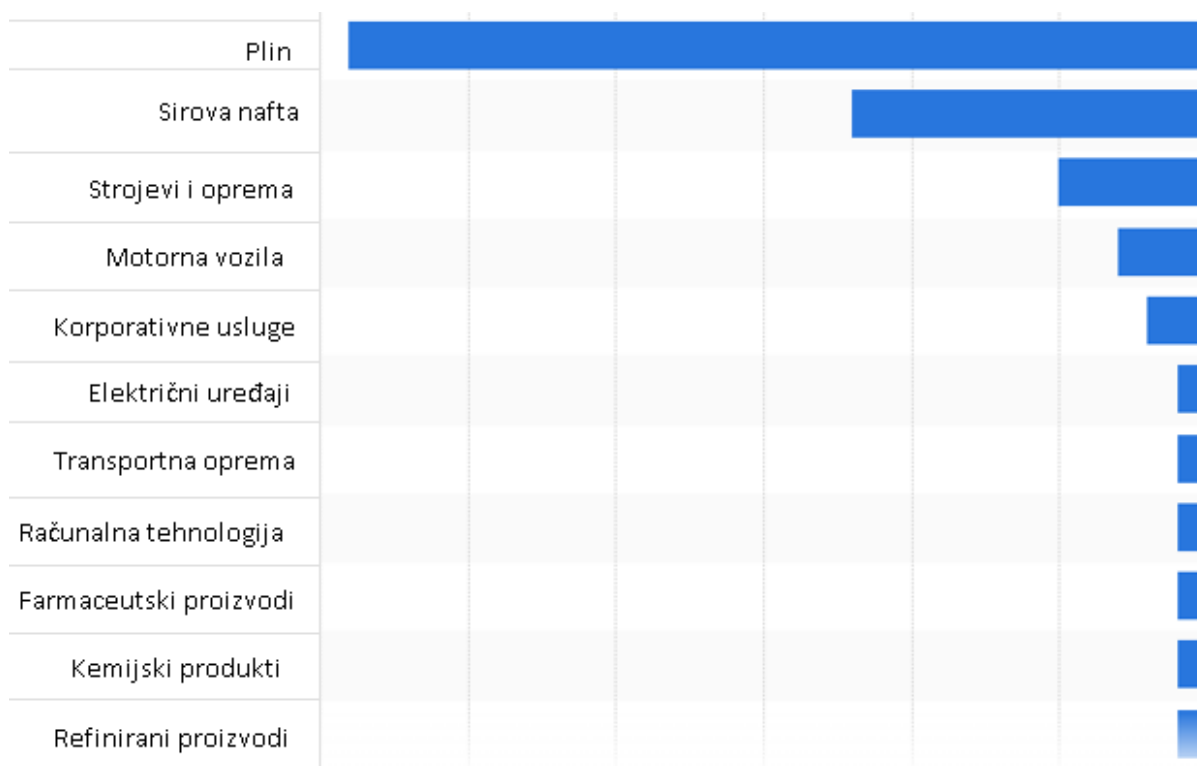

Izvor: <https://www.statista.com/statistics/1294709/gdp-impact-of-trade-restrictions-with-russia-by-country/> (15.9.2022.)

Prema statistikama i predviđanjima zapada donesene zabrane o trgovanju sa Rusijom trebale bi utjecati na ruski BDP kao što je vidljivo na grafovima broj 16 i 17. Uz utjecaj na BDP Rusije zabrane trgovanja utjecat će i na ostale države zbog toga što dio svojih trgovinskih razmjena baziraju na ruskim energentima tako. Vidimo da će i one biti pogođene tim promjenama, tako će i Njemačka koja je jedna od najrazvijenijih zemalja u Europi osjetiti utjecaje zabrana trgovine sa Rusijom.

Rusija je najveća izvoznica nafte i plina na području Europe. Upravo zbog toga s donesenim ograničenjima ciljano je na smanjenje prodaje nafte i plina te bi se na taj način trebala oslabiti ekonomija i otežati financiranje daljnjih napredovanja ruske vojske. Prema današnjim pokazateljima cijene goriva su znatno porasle odmah nakon invazije na Ukrajinu te su države Europske unije donosile postupne pomoći i ograničavale cijene goriva kako ne bi potaknuli novu recesiju i nemogućnost kupovine ostalih dobara.

Graf 17. Procjena promjene BDP-a zbog trgovinskih ograničenja s aspekta izvoznog dobra

Izvor: <https://www.statista.com/statistics/1294709/gdp-impact-of-trade-restrictions-with-russia-by-country/> (15.9.2022.)

Na međunarodni turizam ovakve odluke znatno su utjecale jer je rast cijena goriva smanjio diskrecioni dohodak stanovništva i primoralo ga na turističkih boravak unutar vlastite zemlje, preraspodjelu u strukturi trošenja ili odlaganje istog za neka druga razdoblja. Naredna razdoblja u turizmu vežu se uz pretpostavku pronalaženja efikasnog rješenja za zamjenu ruskih energenata.

Tablica 7. Utjecaji ratnih događanja u Ukrajini

Rat u Ukrajini	Utjecaji na gospodarstvo	Utjecaji na turizam	Prijedlozi ublažavanja budućih događaja
Porast cijene sirovina	Pad BDP-a Rusije, utjecaji na BDP trgovinskih partnera	Porast cijena avionskih karata i drugih prijevoznih usluga, zabrana letova iznad ratnog područja	Pronalaženje alternativa u sirovinama, stimulacija dionika na nove održive forme razvoja
Restrikcije zapada	Umanjena vanjskotrgovinska politika, Pad BDP-a	Ograničavanje slobodnog kretanja, porast sveukupnih cijena	Rješavanje sukoba diplomatskim putem

Izvor: Vlastita izrada

Na temelju predstavljene tablice moguće je zaključiti da invazija Rusije na teritorij Ukrajine ostavlja posljedice na globalnoj razini. Rusija je najveći izvoznik plina i goriva te se zbog toga primijeti utjecaj rata na cijene istih. Kako bi se ograničilo napredovanje ruske vojske zapadne zemlje donose skup mjera zabrane radi direktnog utjecaja na Rusiju. Posljedice osjete i svi do tada trgovinski partneri jer će morati pronaći nove načine kupovine plina i nafte koji će se zbog izgradnje nove infrastrukture znatno razlikovati u cijeni.

Kada je riječ o porastu cijena najviše se ističe porast cijena goriva koji je u odnosu na 2018./2019. godinu porastao za 133%²⁵. Uz to sveukupno su se povećale cijene svih dobara i usluga koje izravno utječu na pružanje usluga u sektoru turizma. Preostaje rješavanje sukoba diplomatskim putem kroz uklanjanje barijera. Iako je međunarodni turizam trebao doprinijeti uklanjanju barijera one se iz godine u godinu intenziviraju što zahtjeva od dionika u turizmu proaktivni pristup i brzo snalaženje u kriznim situacijama.

²⁵ Statista, <https://www.statista.com/statistics/1326377/impact-of-the-russia-ukraine-war-on-average-wholesale-fuel-prices/> (20.9.2022.)

ZAKLJUČAK

Rizici se mogu definirati kao izloženost svim opasnostima. Takve opasnosti imaju direktan ili indirektan utjecaj na turizam. Kada je riječ o međunarodnom turizmu različite vrste rizika ostavljaju vidljivu sliku sveukupnog mijenjanja kroz vremenski period. Prirodne katastrofe jedan su od rizika koji se pojavljuje i utječe na međunarodni turizam jer ne može se efikasno djelovati već samo biti spreman na saniranje šteta. Zbog toga predstavljaju veliku opasnost za sigurnost posjetitelja te se treba pratiti svaki od čimbenika koji ukazuju na mogućnosti pojave neke od prirodnih katastrofa. Uz prirodne katastrofe pojavljuju se rizici od zagađivanja i oštećivanja koji su prouzročeni ljudskom greškom kao što je primjer Černobila i curenje radioaktivnog zračenja koji je u pitanje stavio veliki broj ljudskih života. Situacije kao što su ratna razaranja turizam stavljaju na „čekanje“ zbog čega isti gubi svoj značaj zbog smanjene sigurnosti putnika. Uz rat usko su povezani i teroristički napadi koji stvaraju paniku i ozbiljno utječu na sigurnost ljudi i života. Novonastala pandemija COVID-19 je primjer zadnje krizne situacije s kojom se susreo međunarodni turizam. Iz svih ovih rizika koji su navedeni kroz rad može se primijetiti da ostavljaju negativne učinke kako na destinacije tako i na međunarodni turizam.

Hipoteze s početka rada se pokazuju točnima jer svaki od rizika utječe na kretanja u međunarodnom turizmu. Istraživanje je teorijski pregled rizika u međunarodnom turizmu temeljeno na raspoloživoj znanstvenoj i stručnoj literaturi te nadopunjeno primjerima turističke prakse (djelovanja). Nakon nastanka neke štetne radnje ili događaja broj posjeta znatno opada u destinacijama sukladno tome pa i turizam u cijelosti te destinacije. Oporavak je dugotrajan i postepen jer je sigurnost i ponovno zadobivanje povjerenja od turista dugotrajan proces. Gubljenje povjerenja i sigurnosti u destinaciju se brzo izgubi ako dođe do situacije da je sigurnost posjetitelja upitna. Kako bi se osiguralo minimiziranje rizika potrebno je imati izrađenu strategiju za saniranje nastalog događaja. Ubrzanim rastom i razvojem i povećanjem međunarodnih putovanja pojavljuje se sve više rizika koji će u budućnosti biti sve teže osigurati i smanjiti njihov utjecaj. Stoga je potrebno kontinuirano obrazovati zaposlene u turizmu i posjetitelje kako bi se pridržavali mjere i spoznali razinu osjetljivosti destinacije.

Literatura

Knjige

- Gržinić, J.: Međunarodni turizam, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014
- Vukonić, B.: Budućnost mnogih iluzija, Zagreb, Visoka poslovna škola Utilus, 2010.
- Grgić, M., Bilas, V.: Međunarodna ekonomija, Zagreb, Lares plus, 2008.
- Cooper, C., et al.: Ekonomija turizma, Split, Ekon Kon, 2008.
- Vukonić, B.: Turizam budućnost mnogih iluzija, Zagreb, Visoka poslovna škola Utilus, Plejada, 2010.
- Matika, D., Gugić, A.: Turizam i sigurnost, Zagreb, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2007.
- Schroeder, A., Kim, H. i Pennington Gray L., Does culture influence risk perceptions?. Tourism review international, 2016.
- J.C., Henderson, Tourism Crises: Causes, Consequences and Management, Amsterdam, Butterworth – Heinemann, 2007
- Marić, K., Torner, A.; Utjecaj financijskih multinacionalnih kompanija na izazivanje svjetske financijske krize 2007. godine (2017.),
- Prodan, T.; Protuteriristička politika Europske Unije, Pemos 12, 2009.
- Grizold, A.: Međunarodna sigurnost, Zagreb, 1998.,
- Ball, D., et.al., International business: The challenge of global competition (13th ed.) New York, 2013
- Gilham, R., Tourism and the media, Hospitality press, Australia, 2001.,
- Wilkinson, P., Terorizam protiv demokracije, Zagreb, golden marketing, 2002
- Gössling, S.; Scott, D.; Hall, C., M.: Pandemics, tourism and gloibal change: rapid assessment of COVID-19, Jurnal of Sustainable Tourism, Vol. 29, 2021

Znanstveni članci

- Krešić, D.; Mikulić, J.: Scenarij faznog pristupa oporavku turističkog tržišta nakon COVID-19 pandemije, Institut za turizam
- Reider D. G.; Financijske krize – prijašnje i sadašnja
- Mandić I.; Definiranje rata za 21. stoljeće
- Đipalo, S.; Pravedni rat – osvrt na stranu doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine

Internet izvori

- UNWTO <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (5.8.2022.)
- Ministarstvo turizma
https://mint.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//150909_STRATEGIJA-UPRAVLJANJA-RIZICIMA.PDF (8.8.2022.)
- [The World Bank](https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/8127) (Global Development Finance: Charting a Global Recovery) <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/8127> (9.8.2022.)
- Institute for the Analysis of Global Security <http://www.iags.org/costof911.html> (17.8.2022.)
- Ministarstvo turizma i sporta <https://mint.gov.hr/vijesti/za-turizam-2020-povijesno-naigora-godina-milijardu-turista-manje-putovalo-svijetom/22263> (30.9.2022.)
- Dana.europa.eu <https://data.europa.eu/en/impact-studies/covid-19/impact-covid-19-international-tourism-industry> (30.8.2022.)
- World Travel and Tourism Council
<https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf> (8.8.2022.)
- CEIC; Eu unemployment rate <https://www.ceicdata.com/en/indicator/european-union/unemployment-rate> (9.8.2022.)
- Taylor and Francis Online
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2020.1758708> (22.8.2022.)
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo <https://www.hzjz.hr/> (25.8.2022.)

Popis slika

Slika 1. Matrica rizika 3x3.....	8
Slika 2. Tijek kretanja financijske krize	12
Slika 3. Primjer razaranja uzrokovan potresom	18
Slika 4. Vulkan Etna	19
Slika 5. Poplave u Južnoj Americi.....	20
Slika 6. Primjer požara kod Šibenika	21
Slika 7. Uragan Katrina 2005. godine	23
Slika 8. Prikaz eksplozije u Černobilu 1986.godine	24
Slika 9. Maslowljeva hijerarhija potreba.....	26
Slika 10. „Blizanci“ nakon terorističkog napada	31
Slika 11. Sigurnosne mjere u zračnim lukama.....	33
Slika 12. Prikaz lokacija detonacije.....	34
Slika 13. Materijalna šteta nakon eksplozija	35
Slika 14. Distribucija COVID-19 zaraze	38
Slika 15. Zabrane putovanja na datum 31. ožujka 2020. godine	39
Slika 16. Prikaz broja zaraženih u odnosu na broj letova u 2020.oj godini	40
Slika 17. Savjeti za prevenciju i zaštitu zdravlja.....	42
Slika 18. Zaposlenost u turizmu na primjeru Europe	45
Slika 19. Berlin nakon bombardiranja	52

Popis grafova

Graf 1. Broj zaposlenih u sektoru turizma po godinama	4
Graf 2. Prikaz izdanih hipotekarnih kredita od 2000. do 2008. godine.....	13

Graf 3. Razina BDP-a EU od 2005. do 2011. godine	14
Graf 4. Stopa nezaposlenosti u Europskoj uniji od 2000. do 2010. godine.....	15
Graf 5. broj požara i izgorenog područja na području Hrvatske 2019. godine.....	22
Graf 6. Terorističke mreže u zemljama Europske unije	28
Graf 7. Mete terorističkih napada od 2000. do 2014. godine	29
Graf 8. Oružje korišteno u terorističkim napadima	29
Graf 9. Broj terorističkih napada na turističke destinacije	30
Graf 10. Broj međunarodnih dolazaka u Bali	35
Graf 11. Udio turizma u BDP-u država	43
Graf 12. Dolazak turista 2021. godine u odnosu na 2019.....	46
Graf 13. Broj dolazaka turista 2022. godine u odnosu na 2019. godinu	47
Graf 14. Broj noćenja u turističkom smještaju od travnja 2018. do 2020. godine	48
<i>Graf 15. Scenariji utjecaja COVID-19 na međunarodni turizam.....</i>	<i>49</i>
Graf 16. Procjena promjene BDP-a zbog trgovinskih ograničenja Rusiji	53
Graf 17. Procjena promjene BDP-a zbog trgovinskih ograničenja s aspekta izvoznog dobra	54

Popis tablica

Tablica 1. Top 10 destinacija u 2018. godini.....	5
Tablica 2. Ekonomske krize i utjecaji.....	16
Tablica 3. Utjecaji prirodnih nepogoda	25
Tablica 4. Međunarodni turizam po regijama 2001. u odnosu na 2000. godinu.....	32
Tablica 5. Utjecaji terorizma	36
Tablica 6. Utjecaji COVID-19.....	50
Tablica 7. Utjecaji ratnih događanja u Ukrajini.....	55

Sažetak

Diplomski rad obrađuje temu rizika u međunarodnom turizmu. Kako bi se dobio ukupni pregled svih mogućih rizika i situacija koje utječu na međunarodni turizam potrebno je uzeti u obzir sve događaje koji mogu potencijalno naškoditi i utjecati na međunarodni turizam. Kroz ovaj diplomski rad obrađene su teme koje su vezane za rizike te su postavljeni njihovi utjecaji i prikazani su rezultati nastanka pojedinih događaja. Odabrani su događaji koji su u povijesti ostavili zapaženi utjecaj te se pomoću njih prikazuje sveukupnost i utjecajnost na suvremene prilike. Uz COVID-19 pandemiju, terorizam i rat u Ukrajini daje se prikaz važnosti efikasnih mjera za suzbijanje takvih događaja u budućnosti. Osjetljivost turizma u usporedbi sa nekim drugim gospodarskim sektorima odnosi se i na brzinu oporavka i vraćanja u normalno stanje koje je u ubrzanom tempu današnjice od presudne važnosti.

Ključne riječi: rizici, međunarodni turizam, utjecaji na međunarodni turizam.

Summary

This final paper deals with topic of risks in international tourism. In order to get an overall overview of all possible risks and situations that affect international tourism, it is necessary to take into account all events that can potentially harm and affect international tourism. Through this final paper topics related to risks are discussed, their impacts are set and the results of the occurrence of certain event are presented. The events that left a noticeable impact in history are selected and with the help of them to totality and influence on contemporary circumstances is shown. Along with the COVID-19 pandemic, terrorism and the war in Ukraine, the importance of effective measures to prevent such events in the future. The sensitivity of tourism compared to some other economic sectors also refers to the potential of recovery and return to a normal state which is of crucial importance in today's accelerated pace.

Key words; risks, international tourism, influences on international tourism.